

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ
РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ
ВИРОБНИЦТВА**

Методичні рекомендації

Київ – 2016

УДК 343.983:343.36
ББК Х629.4
Т 190

Авторський колектив:

Таран О. В., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ;

Тимофєєва Н. В. здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

Рецензенти:

Чернявський С. С., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор Національної академії внутрішніх справ;

Стрільців О. М., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, начальник наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції Національної академії внутрішніх справ

Рекомендовано до друку радою з наукової роботи Національної академії внутрішніх справ від 23 травня 2016 року (протокол № 9)

Таран О. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні
Т–190 злочинів проти безпеки виробництва [Текст] : метод. рек. /
О. В. Таран, Н. В. Тимофєєва – К., 2016. – 55 с.

У методичних рекомендаціях розкрито основні питання використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва: форми використання спеціальних знань, правові підстави призначення експертизи, особливості організації використання спеціальних знань, а також призначення окремих видів експертиз.

Для слідчих, оперативних працівників, а також курсантів і науковців вищих юридичних навчальних закладів.

УДК 343.983:343.36
ББК Х629.4

© Національна академія внутрішніх справ, 2016
© Таран О. В., Тимофєєва Н. В., 2016

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1. Форми використання спеціальних знань	5
2. Можливості використання спеціальних знань у галузі технічних наук при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва.....	10
3. Правові підстави призначення експертизи.....	14
4. Структура, зміст та вимоги до висновку експерта	16
5. Організація використання спеціальних знань.....	19
6. Експертизи	25
6.1. Експертиза в галузі безпеки життєдіяльності і охорони праці	25
6.2. Електротехнічна експертиза	30
6.3. Вибухотехнічна експертиза.....	32
6.4. Пожежно-технічна експертиза.....	34
6.5. Будівельно-технічна експертиза	35
6.6. Технічна експертиза документів	41
Додатки.....	45
Список використаних джерел	53

Вступ

Із розвитком науково-технічного прогресу, постійним ускладненням технологічних процесів та технічних засобів, проблеми забезпечення безпеки життя і здоров'я людини на виробництві стають дедалі актуальнішими. Наразі виробничий травматизм – це одна з найбільш серйозних проблем соціально-економічного розвитку України.

За даними Міжнародної організації праці, рівень смертельного травматизму в Україні залишається одним з найвищих, у порівнянні з європейськими країнами та США. Так, з розрахунку на 100 тис. працівників: порівняно з Німеччиною вищий у 2,5 рази, США – у два рази, Італією у 1,3 рази.

Загалом же, виробничий травматизм становить проблему для усіх країн світу. Його рівень, динаміка, а також матеріальні наслідки зумовлені головним чином соціально-економічними чинниками, станом техніки та технологій, організацією праці, діючими у країні нормативно-правовими документами у галузі охорони праці, системою контролю за їх виконанням, а також наявністю дієвих засобів захисту життя і здоров'я людини у процесі трудової діяльності.

За таких умов перед органами досудового розслідування, постають складні завдання, ефективне вирішення яких можливе лише за умови правильного розуміння та оцінки усього комплексу чинників, які впливають стан безпеки виробництва, діяльність учасників виробничого процесу та усвідомлення складних зв'язків між людиною, машиною і виробничим середовищем.

Дослідження емпіричних даних свідчить, що майже у кожному випадку розслідування злочинів проти безпеки виробництва – складний, трудомісткий та кропіткий процес, який додатково ускладнюється необхідністю визначення, пошуку, залучення та використання спеціальних знань. Головна але не єдина проблема одержання та практичної реалізації результатів використання спеціальних знань пов'язана, з одного боку, з неналежною увагою сучасної науки до проблем використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва, а з іншого – відсутністю у слідчих практичного досвіду розслідування таких злочинів.

Розв'язання згаданих проблем убачається можливим за допомогою проведення комплексного дослідження загальних засад та специфічних особливостей використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва.

1. Форми використання спеціальних знань

На основі загальної класифікації, що передбачає процесуальну і непроцесуальну форми використання спеціальних знань, можна визначити наступні форми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва.

Непроцесуальна форма. Спеціальні знання, отримані шляхом або з джерела прямо не регламентованого КПК України, але такі, що стосуються розслідування, слугують підставою для ухвалення рішення про проведення певних слідчих (розшукових) дій, внесення коректив у план розслідування, зміни уявлення слідчого про ті або інші обставини нещасного випадку на виробництві.

Наприклад, слідчий, отримуючи довідково-інформаційні матеріали у вигляді аналітичних оглядів, статистичних звітів, графіків перевірок від контролюючих органів формує уявлення про загальний стан охорони праці на конкретному підприємстві, зміст запитань, які з'ясовують у ході перевірок згадані органи, періодичність таких перевірок, їх результати тощо.

Отримання консультацій від осіб, які володіють спеціальними знаннями у галузі техніки, безпеки виробництва, охорони праці являють собою усні пояснення, або, у окремих випадках письмові довідки, складені особами, які володіють потрібними знаннями з технічних питань щодо певних виробничих процесів, будови обладнання, механізмів, загальних питань охорони праці тощо (за певних умов згадані документи можуть набувати статусу доказів).

Найбільш витребуваними є консультації щодо окремих питань безпеки виробництва, зокрема роз'яснення щодо:

- вимог до організації охорони праці на конкретному підприємстві, оцінки стану їх дотримання;
- відмежування робіт з підвищеною небезпекою від інших видів робіт;
- особливості підготовки та проведення певних видів робіт;
- відмежування конкретного виду робіт від інших;
- розподілу та змісту обов'язків з дотримання правил охорони праці та техніки безпеки;
- підготовки та організації виконання робіт керівником підприємства, інженерно-технічними працівниками, безпосередніми виконавцями робіт тощо;
- технічного стану обладнання, машин, механізмів;
- умов їх безпечної експлуатації;
- змісту нормативно-технічної документації, законодавчих та нормативно-правових актів;
- специфіки виробничих процесів та особливостей експлуатації обладнання порядку, періодичності та суб'єктів проведення інструктажів, їх змісту;
- порядку розслідування нещасних випадків на виробництві.

Видами процесуальної форми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва є:

1. Залучення спеціаліста.
2. Застосування слідчим власних спеціальних знань при проведенні слідчих (розшукових) дій та фіксації їх результатів.
3. Судова експертиза.

Залучення спеціаліста до процесу розслідування злочинів проти безпеки виробництва зумовлене потребою слідства у спеціальних знаннях, насамперед, у галузі техніки, оскільки згадані злочини пов'язані із трудовою діяльністю людини, де основним часто є зв'язок людина-машина.

Відповідно до ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань та навичок.

Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір об'єктів для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду.

Закон не обмежує кола слідчих (розшукових) дій для участі в провадженні яких може бути залучений спеціаліст. Слідчий запрошує спеціаліста у тих випадках, коли він визнає за необхідне використання спеціальних знань та навичок при провадженні слідчої дії.

При розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва спеціаліст може бути залучений:

- для проведення огляду місця події;
- з метою конкретизації вимог законодавства про охорону праці порушення яких призвело до настання шкідливих наслідків;
- для проведення допитів (підготовки до них);
- при дослідженні причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) особи та шкідливими наслідками.

При проведенні огляду місця події нерідко потрібна участь спеціаліста у галузі техніки, оскільки сучасне виробниче обладнання може являти складний комплекс різних систем, приладів, агрегатів та інших елементів його конструкції про призначення та будову якого слідчий може бути не обізнаний.

Спеціаліст допомагає з'ясувати призначення та будову певних механізмів, вузлів, які стосуються механізму травми, виявити ознаки, які можуть мати значення для розслідування, правильно описати вилучені речові докази у протоколі. Крім того, спеціаліст рекомендує які саме об'єкти доцільно відправити на експертизу, які питання поставити перед експертами. Спеціаліст також допомагає правильно упакувати матеріали – речові докази, які направляються на експертизу, що у свою чергу, забезпечує якісне її проведення.

Кримінальним процесуальним законодавством передбачена обов'язкова участь спеціаліста при проведенні огляду трупа (ч. 1 ст. 238 КПК України).

Тут метою залучення спеціаліста є максимально використовувати пізнання у галузі судової медицини, виявити фактичні дані, що можуть мати значення для розслідування, правильно їх зафіксувати. Так, під час огляду трупа участь спеціаліста допоможе слідчому:

- встановити факт смерті та час її настання;
- встановити первинне положення трупа і, якщо можливо, виявити його зміни;
- з'ясувати чи відповідає місце виявлення трупа місцю злочину;
- встановити характер, особливості пошкоджень, які могли призвести до смерті, а також чим вони були заподіяні, чи не є ці пошкодження слідами боротьби і самооборони;
- правильно і послідовно провести огляд трупа і описати його в протоколі;
- виявити, описати і вилучити речові докази з місця події та виробничого обладнання;
- за необхідності отримати консультацію щодо подальшого дослідження трупа і речових доказів, сформулювати питання, які належить розв'язати в процесі судово-медичної експертизи трупа і речових доказів.

Бланкетний характер диспозицій ст. ст. 271–275 КК України передбачає звернення до законодавчих та інших нормативно-правових актів, що стосуються охорони праці. Масив цих документів у всіх випадках є досить великим, тому виникають складності із пошуком і конкретизацією норм, порушення яких призвело до нещасного випадку. Тут допомога спеціаліста полягатиме у визначенні напрямку пошуку та сприянні у вилученні необхідних документів.

Завдання спеціалістів при проведенні допитів переважно полягає у поданні допомоги слідчому формулювати запитань допитуваним особам, оскільки останні, на відміну від слідчого, обізнані у питаннях охорони праці та мають уявлення про особливості виробничого середовища. Тому, лише за умови правильно поставлених запитань та визначення кола допитуваних осіб, стає можливим з'ясування важливих обставин нещасного випадку та його причин.

У кожному випадку обов'язково має бути встановлена пряма залежність травмування працівника від порушення службовою або іншою уповноваженою особою, або ним самим вимог законодавства про охорону праці. Це вимагає від слідчого високої кваліфікації, ґрунтовних знань у галузі безпеки виробництва та охорони праці, що при нинішній завантаженості слідчих є проблематичним. Тому залучення спеціалістів надає суттєву допомогу у вирішенні цього питання.

На практиці поширені випадки залучення спеціалістів, які входили до складу комісій з розслідування нещасних випадків на виробництві. Що цілком виправдано, оскільки зазначені особи володіють необхідними

спеціальними знаннями і більше того, мають досвід технічних розслідувань нещасних випадків, які мають спільні риси із кримінальним провадженням. Винятки становлять випадки, коли згадані особи зацікавлені у результатах розслідування. Тому важливо налагоджувати тісну співпрацю з територіальними управліннями Держпраці, регіональними експертно-технічними центрами сфери управління Держпраці, з місцевими дирекціями Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, міською та районною СЕС, органами пожежного нагляду тощо, оскільки у цих структурах працюють професіонали, чий досвід та знання можуть бути корисним коли досліджуються питання охорони праці.

Суттєву допомогу у виконанні завдань розслідування можуть також надати інженери та техніки, які працюють у різних галузях промисловості, будівництва та у галузевих науково-дослідних установах, що займаються вивченням проблем охорони праці, розробленням відповідних нормативних стандартів і правил техніки безпеки, працівники спеціалізованих інспекцій, працівники міністерств, викладачі профільних навчальних закладів тощо.

Практично у всіх регіонах України створені і працюють експертно-технічні центри сфери управління Держпраці, які покликані забезпечувати технічний контроль за станом виробництва в Україні. Вони уповноважені проводити технічну експертизу промислових об'єктів – починаючи з проектування і закінчуючи виведенням їх з експлуатації. Експертним шляхом встановлюються обставини, які можуть мати значення для розслідування злочинів проти безпеки виробництва, а саме: визначається працездатність устаткування, можливість підприємства забезпечити безпечні умови праці своїм працівникам, спроможність суб'єкта господарювання проводити навчання з питань охорони праці, спроможність виконувати огляд, випробування та експертне обстеження машин тощо.

Залежно від конкретних обставин, допомога згаданих спеціалістів може стати в нагоді при оцінці загального стану охорони праці на підприємстві, щодо загальної характеристики цього підприємства, наявності та стану навчально-виробничої бази (навчальні робочі місця, майстерні, дільниці, тренажери), оцінки стану навчально-методичної бази (наявність та кількість технічних засобів навчання, комп'ютерів, відеотехніки, технічних макетів, моделей, зразків засобів колективного і індивідуального захисту), кадрового та програмно-методичного забезпечення навчального процесу, наявності відповідних кваліфікаційних та постійно діючих комісій з перевірки знань з питань охорони праці тощо.

Спеціальні технічні знання потрібні для вирішення широкого кола проблем на усіх етапах розслідування злочинів проти безпеки виробництва, що зумовлено у першу чергу професійним характером організації та ведення робіт, їх технологічного та матеріально-технічного забезпечення; зв'язком механізму вчинення злочину з професійною діяльністю господарюючих суб'єктів, які володіють знаннями у галузі виробництва; складністю виявлення, огляду, фіксації та дослідження нетрадиційних, з точки зору

криміналістики, речових доказів, а також необхідністю вивчення нормативної, технологічної та іншої документації, матеріальних слідів подій і зумовлених ними наслідків.

Що стосується використання слідчими власних знань, то деякі із цих знань отримані під час здобуття освіти, на заняттях з професійної підготовки, при проходженні курсів з підвищення кваліфікації, інші – набуті у процесі роботи. Завдяки таким знанням слідчий, насамперед, визначає правильний напрям розслідування злочину, перелік необхідних слідчих (розшукових) дій та порядок їх проведення. Слідчі, які мають досвід розслідування злочинів проти безпеки виробництва, крім зазначених, мають також можливість використовувати спеціальні знання, набуті у процесі роботи. Їх використання сприяє підвищенню ефективності розслідування та надає слідчому, який має такі знання певні переваги, оскільки проведення слідчих (розшукових) дій та фіксація їх результатів відбувається з урахуванням специфіки цих злочинів, що, безумовно, сприяє підвищенню їх результативності.

Власні спеціальні знання слідчого у галузі техніки (будова та принципи роботи виробничого обладнання, машин, механізмів), у питаннях охорони праці (особливості організації охорони праці на підприємствах, коло відповідальних осіб, їх службові обов'язки, джерела отримання нормативно-технічної документації та її зміст) дозволяють йому самостійно розібратись у нормативно-технічній документації підприємства, висновках та матеріалах технічного розслідування нещасного випадку, виявляти, вилучати та фіксувати документи та інші речові докази самостійно, без участі спеціаліста. Використовуючи власні спеціальні знання слідчий повинен виходити з того, що результати їх використання повинні бути очевидними та зрозумілими для інших учасників кримінального процесу. Усе це суттєво сприяє економії часу та раціональному використанню обмежених можливостей слідства.

Водночас, навіть якщо слідчий досконало володіє певними спеціальними знаннями у певній галузі науки або техніки, законом прямо заборонено проведення слідчим експертизи.

Ст. 242 КПК України передбачає, що експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин справи, що мають значення для кримінального провадження, потрібні спеціальні знання.

Експертиза є процесуальною формою використання спеціальних знань для з'ясування обставин, що мають значення для розслідування. Експертиза проводиться за загальними правилами відповідно до вимог норм КПК України за умови, що експертом не може виступати особа, яка входила до складу комісії з технічного розслідування нещасного випадку на виробництві.

Законом також передбачені випадки обов'язкового призначення експертизи, зокрема, що стосується злочинів проти безпеки виробництва, то цими випадками є встановлення причин смерті, встановлення тяжкості і характеру тілесних ушкоджень.

При розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва призначаються та проводяться криміналістичні експертизи: судово-медична, трасологічна, технічна експертиза документів, а також специфічні, пов'язані із використанням спеціальних знань у галузі охорони праці, безпеки виробництва, окремих технологічних, енергетичних, проектних та інших аспектів виробництва, що одночасно належать до сфери охорони праці.

2. Можливості використання спеціальних знань у галузі технічних наук при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва

Незважаючи на те, що потреба у використанні спеціальних технічних знань виникає майже у кожному випадку, слідчі не завжди усвідомлюють потенційні можливості та зміст таких знань.

Убачається, що вирішенню зазначених проблем може сприяти формування системного та комплексного розуміння специфіки знань у галузі технічних наук, адже становлення та розвиток технічних наук завжди відбувається паралельно із розвитком відповідних видів техніки та технологічних процесів, а від правильної оцінки технічної (технологічної) складової виробничої діяльності безпосередньо залежить об'єктивність та повнота розслідування.

За допомогою правильного використання технічних знань можливо з'ясувати важливі елементи механізму та обстановки вчинення злочину, правильно обрати тактику проведення слідчих (розшукових) дій тощо. Водночас, справедливо зауважити, що постійне оновлення та змінення виробничого обладнання, машин, механізмів та технологічних процесів, поява нових технічних засобів та особливостей їх використання унеможлиблює створення універсальних рекомендацій, придатних до усіх випадків, коли у слідчого виникає потреба у залученні технічних знань. Утім, комплексне розуміння специфіки технічних наук дозволить формувати у кожному конкретному випадку власну модель використання технічних знань, залежно від потреб конкретного розслідування, іншими словами, слідчий зможе по-перше, визначити які саме технічні знання наразі потрібні, по-друге, визначити обсяг таких знань, по-третє, правильно обрати суб'єкта – носія потрібних знань.

Технічні науки (технології, інженерні науки) – це прикладні науки, які досліджують техніку та явища, що пов'язані з її створенням, розвитком та взаємодією з природою і людиною.

Технічні науки охоплюють різні види технологій, виробничих та технічних засобів та різні аспекти діяльності інженерів, забезпечуючи розрахунково-проектувальну, конструкторську, експлуатаційну сфери науково обґрунтованими знаннями, методиками, правилами.

Техніка – це предметні структури практики, технологічні та виробничі процеси, інфраструктура виробничої, і ширше – господарської діяльності, з одного боку – продукт інженерної діяльності, а з іншого – об’єкт технічного знання, на якому базується інженерна діяльність. У технічному знанні відображується досвід практичної діяльності як з боку процесуальної, до якої належить опис характеру та послідовності дій або технологічних перетворень, так і з боку опису властивостей предметних структур практики, технічних засобів, які функціонують у виробничо-технологічних процесах.

Технічні науки поділяють за предметом пізнання на науки про матеріали, енергію, та технічні пристрої, крім того, існує поділ на науки, які вивчають структури, функції та процесові ознаки технічних об’єктів. Виокремлюють також науки, що досліджують закони і принципи побудови нових технічних пристроїв та такі, що являють собою теорію використання природних закономірностей у технічних пристроях, що задовольняють суспільну практичну потребу та науки, які вивчають технологічні принципи масового виробництва та використання технічних пристроїв. У цьому випадку говорять про технічні та технологічні науки та стверджують, що перші – мають функцію пошуку та матеріалізації технічних ідей, а другі – пошук шляхів якнайшвидшого виробництва технічних пристроїв та їх найкращого використання для практики. Проте у більшості випадків зазвичай виокремлюють загальнотехнічні науки, які дають загальну теорію технічних систем (теоретична механіка, електротехніка, опір матеріалів, теплотехніка, гідравліка, теорія механізмів і машин, технологія машинобудування та ін.) та окремі технічні науки (технологія зварювального виробництва, верстати та інструменти, автоматизація виробничих процесів, прилади точної механіки, технологія виробництва литва, робототехніка, інформатика та ін.) Цю структуру технічних наук можна вважати загальноприйнятною.

Наведені положення у достатньому обсязі формують уявлення про специфіку технічних знань, їх види та носіїв, а також дозволяють визначити позиції міждисциплінарного підходу до дослідження особливостей злочинів проти безпеки виробництва та їх розслідування.

Завдання розслідування, пов’язані із необхідністю з’ясування питань, що стосуються виду, призначення, будови, особливостей функціонування об’єктів виробничого середовища, а також, що належать до проектувальної, конструкторської та експлуатаційної сфер виробничої діяльності, можуть і повинні вирішуватись за допомогою використання технічних знань. Обсяг таких знань та межі їх використання будуть визначатись залежно від обставин розслідування. Так, буде різнитись обсяг та зміст знань у галузі техніки, які потрібні для з’ясування обставин порушень вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці (ст. 271 КК України), порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК України), порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах (ст. 273 КК України), порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК України) та порушення правил, що стосуються безпечного використання

промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд (ст. 275 КК України), оскільки у кожному разі потребуватимуть вирішення питання, пов'язані зі специфікою кожного такого кримінального правопорушення.

За результатами узагальнення досвіду використання технічних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва, а також із урахуванням та з метою усунення недоліків у роботі слідчих, пропонуються наступні рекомендації щодо можливостей використання технічних знань для виконання завдань розслідування. Задля зручності, переліки технічних знань згруповано залежно від виду діяльності суб'єктів (переважно інженерів), які є носіями таких знань.

Організація виробництва.

Загальні умови функціонування виробничого середовища; забезпечення випуску продукції (додержання планових показників, вимоги до якості); забезпечення умов раціональної експлуатації технологічного обладнання; контроль за додержанням положень техніки безпеки та охорони праці; своєчасне забезпечення графіка планово-попереджувального ремонту обладнання, а також робіт, пов'язаних із модернізацією машин та апаратів. Питання, пов'язані із положеннями трудового законодавства, матеріально-технічного забезпечення. Такі знання зазвичай необхідні при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 271 КК України.

Дослідницька діяльність.

Механізми фізичних, хімічних, біохімічних та мікробіологічних явищ у їх різних поєднаннях та пропорціях, які у сукупності складають певний виробничий процес. Практичний інтерес можуть становити закономірності цих процесів або сукупності процесів, що є основою для раціональної експлуатації машин, апаратів. Такі знання можуть використовуватись під час розслідування найбільш складних злочинів проти безпеки виробництва, а насамперед, у випадках, коли встановлення причинного зв'язку між травматичною подією та наслідками є проблематичним (ст. 271–275 КК України). Фахівці, які володіють такими знаннями переважно працюють у галузевих науково-дослідних інститутах, на спеціальних кафедрах навчальних закладів, у лабораторіях заводів, дослідницьких відділах, які є у деяких проектних та конструкторських організаціях.

Конструкторська діяльність.

Розроблення технічної (конструкторської) документації: креслення, схеми, технічні умови, карти технічного рівня і якості, технічні пропозиції, ескізи проекти, технічні проекти тощо. Така документація розробляється відповідно до спеціальних вимог – комплексу державних стандартів, що встановлюють взаємопов'язані правила, вимоги і норми по розробленню, оформленню і обігу конструкторської документації, що розробляється і застосовується на усіх стадіях життєвого циклу виробу (при проектуванні, розробленні, виготовленні контролі, прийманні, експлуатації, ремонті, утилізації). Відповідні фахівці працюють у конструкторських бюро, конструкторських відділах науково-дослідних інститутів та промислових

підприємств. Потреба у використанні таких знань є нагальною при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 275 КК України.

Сервісне та технічне обслуговування.

Здійснення комплексу технічних та організаційних заходів у процесі експлуатації машин та апаратів з метою забезпечення ефективності виконуваних ними завданих функцій. Технічному обслуговуванню та сервісу підлягають усі технічні об'єкти – як ті, що працюють за прямим призначенням, так ті, що перебувають на зберіганні, транспортуються, готуються до роботи після зберігання. Для сучасних складних технічних об'єктів (машин, апаратів, біореактивів, агрегатів, поточних ліній) встановлюються єдині правила сервісу та технічного обслуговування, які утворюють систему технічного обслуговування та відображаються у відповідній технічній документації. Структура системи технічного обслуговування враховує характер і умови експлуатації технічного об'єкта, включає перелік профілактичних робіт із зазначенням їх періодичності та складу необхідних для їх виконання фахівців, перелік необхідних інструментів, матеріалів, контроль за роботою вимірювальних приладів та ін. Такі знання потрібні при розслідуванні практично усіх злочинів проти безпеки виробництва, коли настання шкідливих наслідків пов'язується із невиконанням (несвоєчасним, неякісним виконанням) сервісного (технічного) обслуговування виробничого обладнання, машин, механізмів тощо.

Проектувальні роботи.

Специфіка проектування та відмінність від конструкторської діяльності полягає у тому, що проектування являє собою створення графічних моделей підприємств в цілому, окремих цехів, технологічних дільниць та ліній. За документацію, яка створюється в результаті виконання проектувальних робіт здійснюється будівництво та реконструкція існуючих об'єктів. Відповідні фахівці володіють інформацією про машини, механізми, апарати, конвеєри, прилади серійного виробництва, а також про зарубіжну техніку. Такі знання часто потрібні для вирішення завдань розслідування злочинів, передбачених ст. 275 КК України.

Монтажні роботи.

Виконуються при встановленні обладнання на споруджуваних і реконструйованих підприємствах і в окремих цехах. Такі роботи проводять спеціальні монтажньо-налагоджувальні організації. Відповідні фахівці володіють знаннями в сфері машинних технологій, проектною документацією та організації монтажньо-налагоджувальних робіт. За монтажем обладнання слідує його наладка та випробування під навантаженням. При цьому виявляються можливі недоліки. Такі знання, зазвичай потрібні при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 272, 275 КК України, а також інших злочинів проти безпеки виробництва, якщо травматична подія сталась під час виконання монтажних робіт.

Як вже було зазначено, не варто прагнути до створення універсальних рекомендацій щодо використання спеціальних знань при розслідуванні

злочинів проти безпеки виробництва, адже зважаючи на постійний розвиток та трансформацію технічної сфери, технічне знання так само змінюється та трансформується, тому запропоновані рекомендації виступають у якості орієнтира для обрання виду, визначення можливостей, меж використання технічних знань, пошуку фахівця.

3. Правові підстави призначення експертизи

Судова експертиза – дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду (ст. 1 Закону України Про судову експертизу).

Експертиза проводиться за зверненням будь-якої зі сторін кримінального провадження чи за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, важливих для справи, необхідні спеціальні знання.

Ч. 2 ст. 242 КПК України передбачає також випадки, в яких слідчий або прокурор зобов'язані призначити експертизу, а саме щодо:

1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтею 155 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Зі змісту норми ч. 1 ст. 242 КПК України, п. 2 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» №8 від 30.05.97 р. та п. 1 Інформаційного листа вищого господарського суду України № 01-8/2651 від 27.11.2006 р. «Про деякі питання призначення судових експертиз» убачається, що призначення експертизи, коли з'ясування певних обставин не потребує спеціальних знань (крім випадків, які передбачають обов'язкове проведення експертизи), неприпустиме.

Під час кримінального провадження експертами можуть проводитись первинні, додаткові чи повторні експертизи, які можуть бути одноосібними, комісійними, комплексними. Правом залучати експерта наділені: 1) сторона обвинувачення (слідчий, прокурор) особисто чи за клопотанням потерпілого; 2) сторона захисту шляхом подання відповідного клопотання слідчому, прокурору, а у разі його відхилення ними, має право звернутися з таким самим клопотанням до слідчого судді, крім цього, експерт може бути залучений на договірних умовах; 3) суд за клопотанням сторін, потерпілого, і

у випадках, передбачених ст. 242 КПК України. Залучення експерта чи задоволення клопотання про залучення експерта є прямою передумовою проведення експертизи й автоматично тягне за собою її призначення.

Експертиза може бути призначена після початку досудового розслідування, яке починається слідчим або прокурором не пізніше одного дня після подання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Згідно ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також у випадках і на умовах, визначених цим Законом, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ.

До державних спеціалізованих установ належать:

- науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;

- науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;

- експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Винятково державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

Для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються винятково державними спеціалізованими установами, за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатися, крім судових експертів, також інші фахівці з відповідних галузей знань.

При цьому, судовими експертами згідно ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань.

Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

До проведення судових експертиз, крім тих, що проводяться винятково державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому цим Законом.

Законодавством також визначені особи, які не можуть бути судовими експертами. Так, не можуть залучатися до виконання обов'язків судового експерта особи, визнані у встановленому законом порядку недієздатними, а

також ті, які мають судимість, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта (ст. 11 Закону України «Про судову експертизу»). Крім того, не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ст. 69 КПК України).

У певних випадках експерт може бути відведений з таких підстав (ст.ст. 77, 79 КПК України):

1) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;

2) якщо він брав участь у цьому провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач. Вищевказані підстави для відводу експерта застосовуються з тим обмеженням, що їх попередня участь як спеціаліста, перекладача, експерта і секретаря судового засідання не може бути підставою для відводу.

3) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості;

4) якщо він проводив ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються у цьому провадженні.

4. Структура, зміст та вимоги до висновку експерта

Висновок експерта можна визначити як одержані у визначеній законом процесуальній формі висновки особи, яка володіє спеціальними знаннями. Такий висновок формується за результатами спеціального дослідження на виконання завдання органу досудового розслідування, суду.

Висновок експерта структурно складається з трьох частин: вступної, дослідницької та заключної (висновків).

У вступній частині містяться відомості про номер і дату висновку; про особу або орган, які призначили експертизу; правову підставу для проведення експертизи; відомості про особу, яка виконує експертизу; рід і вид експертизи; короткий опис обставин кримінального правопорушення; перелік матеріалів, що надійшли на експертизу; запитання експерту.

Водночас, як свідчать результати вивчення емпіричних даних, практикою напрацьовані більш детальні та уніфіковані вимоги до змісту висновку експерта та його структури. Так, що стосується вступної частини, то тут зазначаються відомості про предмет та об'єкт експертизи; підстави для проведення судової експертизи (постанова слідчого, ухвала суду); відомості

про експертну установу (назва, адреса, телефон, правовстановлюючі документи на експертну діяльність); відомості про експерта (прізвище, ім'я, по-батькові, освіта, спеціальність за дипломом, досвід роботи за спеціальністю, досвід роботи експертом, учений ступінь та/або звання, посада); відомості про попередження експерта про відповідальність за завідомо неправдивий висновок; запитання, поставлені перед експертом (вичерпний та пронумерований перелік); об'єкти досліджень та матеріали, що надаються для проведення експертизи (перелік документальних та матеріальних об'єктів із посиланням на супровідні документи); відомості про осіб, які присутні під час проведення експертизи (прізвище, ім'я, по-батькові, посада, зазначається представником якої зі сторін є учасник експертизи).

У дослідницькій частині детально описується стан об'єктів та порівняльних зразків, що надійшли на експертизу, відображується процес дослідження із зазначенням методики, що використовувалась, умов застосування тих або інших методів, надається опис виявлених діагностичних та ідентифікаційних ознак. На практиці відомості про методику дослідження включають її короткий зміст із посиланням на чинний нормативний документ або галузеву методику; перераховуються апаратура та прилади, які використовуються для експертизи (надається перелік апаратури, діагностичних приладів, інструментів із зазначенням заводського маркування, призначення, заводського номеру, дати останньої перевірки). Результати натурного обстеження об'єкта описуються на підставі: огляду об'єкта та визначення його стану, вимірювання об'єкта та складання креслень (за потреби), фотографування об'єкта експертизи, натурних випробувань, лабораторних досліджень відібраних зразків, проведення практичних розрахунків. Аналізі документації по об'єкту включає перелік документації, що має безпосереднє відношення до предмета і мети експертизи з коментарями експерта.

У заключній частині висновку подаються висновки, тобто відповіді на запитання, що поставлені на вирішення експертизи. Висновок експерта також може супроводжуватись фотознімками у вигляді фототаблиць, схемами, діаграмами, графіками, кресленнями та іншими наочними матеріалами, які є частиною висновку.

Кожна сторінка висновку підписується експертом, а кожний підпис завіряється печаткою (особистою або підрозділу).

Після одержання висновку експерта, слідчий оцінює висновок та визначає шляхи використання у подальшому розслідуванні. Алгоритм взаємодії слідчого та експерта при призначенні і проведенні експертизи, а також щодо оцінки висновку представлено у Додатку Б.

Експерт складає висновок експерта від свого імені і несе особисту відповідальність за його правдивість. За надання завідомо неправдивого висновку або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, а також за розголошення даних експертизи без сторони кримінального провадження, яка його залучила, експерт несе відповідальність згідно з чинним законодавством.

Так, за надання завідомо неправдивого висновку, за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, а також за розголошення даних, що стали йому відомі під час проведення експертизи, експерт несе кримінальну відповідальність за ст. ст. 384, 385, 387 КК України.

Висновки експертів за ступенем визначеності можуть бути категоричними або імовірними. Категоричний висновок – це достовірний висновок про факт незалежно від умов його існування. Якщо експерт не знаходить підстав для категоричного висновку, то висновок має імовірний характер. Причинами імовірних висновків можуть бути неправильне або неповне збирання об'єктів, що підлягають дослідженню, втрата або відсутність найбільш значущих ознак, недостатня кількість порівняльних матеріалів тощо. Імовірний висновок може бути сформульований лише за умови доволі високого ступеня вірогідності існування факту, що встановлюється. За незначної різниці вірогідностей варіантів, що досліджуються експерт повинен повідомити про неможливість вирішення запитання.

Щодо досліджуваного та встановлюваного факту висновки експерта можуть бути стверджувальні (позитивні) або негативні. У стверджувальному висновку констатується наявність досліджуваного факту, у негативному – його відсутність. Прикладом стверджувального висновку може бути констатація наявності зварювального шва на лінії стику металевих конструкцій, а негативного – констатація відсутності монтажних петель у залізобетонного перекриття.

Якщо за результатами дослідження не було запропоновано єдиний варіант, то за кількістю варіантів вирішення запитання експерт формулює однозначні або альтернативні висновки. Однозначний висновок передбачає наявність лише одного варіанту. У альтернативному висновку містяться два або більше варіантів відповіді.

Умовний або безумовний висновки експерта відрізняються за наявністю або відсутністю залежності від певної умови. Умовний висновок передбачає залежність вирішення запитання від певної умови, якщо її встановлення не належить до компетенції експерта. Зазвичай це вихідні дані, що містяться у матеріалах провадження, або зазначені у постанові слідчого або ухвалі суду.

Висновки експерта за модальністю поділяються на висновки про можливість, дійсність та необхідність. У висновках про можливість існування фактів констатується об'єктивна можливість певної події в минулому, стверджується можливість (за відповідного обґрунтування) проведення тих або інших дій. У експертних висновках про дійсність лише стверджується факт, але не його логічна необхідність. Висновки про необхідність фактів формулюються коли достеменно відомо, що за певних умов та або інша подія невідворотна.

Експерт невідкладно повинен повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення

експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів (ст. 69 КПК України).

Судовому експерту забороняється: зберігати матеріали по кримінальних провадженнях, цивільних та господарських справах, а також речові докази й документи, що є об'єктами експертизи, поза службовим приміщенням; використовувати для обґрунтування висновків відомості або матеріали, які отримані з джерел не процесуального характеру; самостійно збирати додаткові матеріали, необхідні для проведення експертного дослідження; вирішувати питання, які виходять за межі його компетенції.

За злісне ухилення від явки до органів дізнання та досудового слідства або суду експерт несе адміністративну відповідальність відповідно до ст. 185-4 КУпАП.

За допущені порушення під час проведення експертизи, що не тягнуть за собою кримінальної чи адміністративної відповідальності, експерт може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності. (Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та доповненнями). Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 15.07.1997 № 285/7 А, передбачає такі дисциплінарні стягнення: попередження; зупинення дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта; анулювання дії такого свідоцтва; зниження чи позбавлення кваліфікаційного класу судового експерта.

5. Організація використання спеціальних знань

Організація використання спеціальних знань і взаємодія слідчого та експерта потребують чіткого розуміння кожним суб'єктом своєї ролі і місця у вирішенні завдань розслідування, усвідомлення особистої відповідальності. Останнє передбачає обізнаність про права та обов'язки суб'єктів взаємодії, а також загальні принципи її організації.

На підставі проведеного аналізу слідчої практики, нормативно-правової бази, вивчення спеціальної літератури та узагальнення позитивного досвіду взаємодії у частині використанні спеціальних знань було сформульовано загальні положення взаємодії слідчого та експерта (спеціаліста) та відображено у вигляді алгоритму (Додаток А).

До основних принципів та положень організації використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва можна віднести:

– дотримання суб'єктами взаємодії вимог законів та нормативно-правових актів, які регламентують їх діяльність;

– застосування сучасних науково обґрунтованих та таких, що показали свою ефективність на практиці методів та технічних засобів, які забезпечують максимально повне вирішення поставлених завдань;

– недопущення дій, які порушують права людини, або дій, які принижують честь і гідність учасників слідчої дії;

– реалізація суб'єктами взаємодії регламентованих законом прав, недопустимість впливу на процесуально незалежних учасників кримінального процесу з метою отримання відомостей або результатів на користь будь-кого з учасників кримінального процесу або в інтересах інших осіб;

– своєчасність та оперативність залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій з метою забезпечення збереження доказової інформації і можливості її використання для реконструкції обставин події;

– планування умов та порядку використання спеціальних знань в процесі розслідування на підставі попереднього аналізу та максимально повного врахування достеменно встановлених слідством обставин злочину, обстановки місця події, результатів раніше виконаних по справі експертиз та досліджень тощо;

– підтримання безперервного ділового контакту та оперативний обмін інформацією суб'єктів взаємодії на усіх етапах процесуальної дії (планування, проведення, оформлення результатів).

– створення оптимальних та визначених умов взаємодії, розмежування компетенції і повноважень де важливу роль відіграє взаємна обізнаність про можливості кожного з суб'єктів.

У зазначених положеннях відображено найбільш важливі елементи, які забезпечують раціональне та ефективне використання спеціальних знань, допустимість використання отриманих відомостей у якості доказів що сприяє ефективному вирішенню завдань розслідування. Дотримання цих положень та принципів гарантує законність, об'єктивність та найбільш дієвий механізм взаємодії при використанні спеціальних знань.

Згідно зі ст. 69 КПК України експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Експерт має право:

– знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;

– заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних з проведенням експертизи;

– бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;

– викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання;

– ставити запитання, що стосуються предмета та об'єкт і дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;

– одержати винагороду за виконану роботу і відшкодування витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;

– заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

– користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу».

Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Експерт може відмовитись від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову має бути вмотивованою.

Експерт зобов'язаний:

– особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його; прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту;

– забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;

– не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати;

– заявляти самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України.

Основними недоліками у організації використання спеціальних знань можна визначити:

1) при проведенні слідчих (розшукових) дій:

– недостатнє дотримання рекомендацій щодо обмеження доступу безпосередньо до місця події до завершення роботи слідчо-оперативної групи сторонніх осіб (якщо огляд місця події проводиться безпосередньо після настання травматичної події, коли ще є можливість збереження та максимального вилучення слідової інформації);

– огляд місця події не завжди проводиться невідкладно, одразу після отримання інформації про травматичну подію;

– не залучаються спеціалісти для проведення слідчих (розшукових) дій, коли у цьому є реальна потреба;

– не завжди вживаються заходи з належної попередньої організації слідчих (розшукових) дій і забезпечення наявності необхідних технічних засобів та умов для їх проведення;

2) при призначенні та проведенні експертиз:

– проведення низки експертиз у кримінальних провадженнях передбачає пошкодження (часткову втрату, знищення) об'єктів дослідження. З урахуванням такої можливості необхідно відображати у постанові про призначення експертизи дозвіл на це, що на практиці не завжди відбувається і може призвести до оскарження правомірності дій експерта (експертів);

– отримання експертних висновків співробітниками без письмового доручення слідчого, що може слугувати підставою для розгляду таких фактів як порушення вимог КПК України;

– винесення на вирішення експерта запитань, які виходять за межі його компетенції;

– складання неякісних первинних матеріалів при огляді місця, де стався травматичний випадок (неповне, неякісне відображення умов та об'єктів виробничого середовища, поверхневий огляд обладнання, машин, механізмів, інструментів, засобів індивідуального захисту тощо);

– неналежа якість підготовки матеріалів, які направляються на експертизу, відсутність у постановках про призначення експертизи необхідних вихідних даних або наявність протиріч у повідомлених даних;

– формальне задоволення, а іноді і ігнорування слідчими клопотань експертів про надання додаткових матеріалів, необхідних для надання висновку, недотримання процесуальних вимог.

Зазначені недоліки призводять до неузгодженості дій суб'єктів взаємодії, оскільки ускладнюють проведення експертиз, збільшують строки їх виконання та стають причиною того, що експерт вирішує поставлені перед ним запитання у ймовірній формі або відмовляється від їх вирішення, а також створюють можливість допущення експертної помилки. З іншого боку, згадані недоліки призводять до затягування строків розслідування, втрати доказової інформації, слідчих помилок, що в решті негативно впливає на якість розслідування.

Суб'єктам взаємодії вкрай важливо виходити з міркувань необхідності та доцільності співпраці у вирішенні спільних завдань, враховуючи при цьому права та обов'язки кожного з них, усвідомлювати власну відповідальність за ефективність результату. Практичній реалізації цих завдань суттєво сприятиме, по-перше, сприйняття взаємодії як одного з основних засобів підвищення якості та ефективності розслідування злочинів проти безпеки виробництва; по-друге, здійснення на постійній основі обміну пропозиціями та зауваженнями щодо проблемних питань взаємодії; по-третє, повне та оперативне забезпечення суб'єктів взаємодії відомчими та міжвідомчими документами, що стосуються організації взаємодії (рішення колегій, постанови координаційних і міжвідомчих нарад, статистичні збірники, аналізи, узагальнення, методичні посібники та рекомендації,

інформаційні листи про позитивний досвід, листи-зауваження, копії процесуальних документів тощо).

Особливості організації використання спеціальних знань та взаємодія при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва полягає у тому, що узгодження дій різних суб'єктів набуває своєрідної і складної форми взаємного сприяння, що вимагає особливого такту у взаємовідносинах, вміння знаходити спільну мову і визначати взаємні інтереси. При цьому обов'язково передбачається детальна проробка та узгодження:

- способів спільного вирішення завдань;
- складу сил та засобів, які беруть участь у процесі розслідування;
- часу і послідовності виконання запланованих завдань;
- меж відповідальності суб'єктів взаємодії;
- умов, способів та часу спільного використання ресурсів;
- питань організації управління, всебічного забезпечення, оповіщення та взаємного інформування тощо.

Взаємодія експерта із слідчим врегульована Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року №53/5 (зі змінами та доповненнями).

Взаємодію слідчих з особами, що володіють спеціальними знаннями, можна розглядати як засновану на законі та інших нормативних актах спільну, узгоджену діяльність суб'єктів, які мають різну компетенцію та спеціалізацію, а також різний рівень знань у галузі кримінального права, процесу, криміналістики та інших, спрямовану на досягнення загальної мети розкриття та розслідування злочинів, встановлення об'єктивної істини та забезпечення правильного застосування закону.

Від належної взаємодії між слідчим та експертом залежать вибір експерта для проведення експертизи, терміни її проведення.

З метою уникнення зволікання в проведенні експертиз та належного виконання експертами своїх функцій, необхідно перед винесенням постанови про призначення експертизи погодити з експертом питання, які ставляться на його розгляд. Призначивши експертизу, слідчий не повинен пасивно очікувати її результатів. Він має пам'ятати про необхідність постійно стежити за ходом експертизи і направляти дослідження у бік повного, всебічного й об'єктивного з'ясування істотних для справи обставин.

Використовуючи процесуальні засоби, слідчий повинен слідкувати за діяльністю експерта на всіх стадіях проведення експертизи, вчасно пропонувати експертові нові матеріали, використання яких необхідно для складання висновку, у потрібних випадках залучати експерта до проведення різних слідчих дій, у процесі яких встановлюються обставини, що мають значення для проведення експертизи, вчасно помічати необхідність постановки перед експертом додаткових питань тощо.

Кримінальним процесуальним кодексом України не заборонено слідчому бути присутнім при проведенні експертизи.

Найбільшу складність в організації взаємодії слідчого й експертно-криміналістичних підрозділів викликає підготовка, призначення й проведення комплексних і комісійних експертиз, особливо коли для рішення поставленого експертного завдання залучаються фахівці з експертних установ різних відомств. Тут виникають додаткові завдання, що вимагають спільного рішення й координації дій слідчого з експертами. З огляду на перспективи роботи комісії експертів, не зв'язаних адміністративно єдиним керівництвом і підпорядкованістю, для слідчого ще до винесення постанови про призначення експертизи важливо, по-перше, вибрати експертні установи, яким може бути доручене дослідження, і погодити з їхніми керівниками питання про призначення експертизи й, по-друге, визначити, яка з експертних установ буде провідним, тобто що має відповідний до запланованої експертизи профіль, кадровий склад і здатен взяти на себе координуючі функції у проведенні комплексної (комісійної) експертизи.

У постанові про призначення комплексної експертизи зазначаються її назва та установа (установи), експертам якої (яких) доручено її проведення, а в разі участі у її проведенні особи (експерта), яка не працює в експертній установі, також прізвище, ім'я та по батькові, освіту, спеціальність, місце роботи, адресу цієї особи, інші дані. У разі, якщо проведення комплексної експертизи доручено експертам кількох установ, у постанові про її призначення зазначається, яка з них є провідною, тобто яка з них здійснює організацію проведення експертизи, зокрема координацію роботи експертів і зв'язок із слідчим, що призначив експертизу. Якщо проведення комплексної експертизи доручено співробітникам експертної установи та особі (експерту), яка не є працівником цієї установи, провідною визначається експертна установа. Постанова про призначення комплексної експертизи направляється до кожної установи – співвиконавця, а також особі (експерту), яка не є працівником експертної установи. Об'єкти дослідження і матеріали справи направляються провідній установі. Якщо у постанові провідну установу не визначено, вона визначається за згодою між керівниками установ, а якщо вони не дійшли згоди, то слідчим, який призначив комплексну експертизу.

Далі, важливо провести із провідною експертною установою (провідним експертом, призначеним керівником провідної експертної установи) консультації про сучасні можливості дослідження наявного в розпорядженні слідства об'єкта експертизи й на їх основі сформулювати питання, що підлягають вирішенню, в оптимальній редакції. Провідна експертна установа, одержавши постанову про призначення експертизи й необхідні для її проведення матеріали, повинна надалі погодити зі слідчим (судом) питання про послідовність направлення досліджуваного об'єкта до різних експертно-криміналістичних установ, співробітники яких входять до складу комісії експертів. Це особливо важливо у випадках, коли на якому-небудь етапі дослідження буде потрібно застосування експертних методів або методик, які вносять зміни у досліджуваний об'єкт. Їхнє застосування можливо тільки на завершальному етапі проведення комплексної (комісійної) експертизи й тільки за узгодженням зі слідчим. Надалі взаємодія слідчого (суду) з

комісією експертів пов'язана з направленням слідчому (суду) запитів і клопотань про надання додаткових матеріалів, необхідних для проведення експертного дослідження, проведенні додаткових слідчих дій (наприклад, одержання зразків для порівняльного дослідження), організації пересилання досліджуваних об'єктів з однієї експертної установи до іншої тощо.

Отже, у кожному випадку проведення експертизи слідчий (суд) завжди повинен бути обізнаний про хід експертного дослідження, у потрібних випадках має бути присутнім при проведенні експертизи, повинен виявляти ініціативу у постановці додаткових питань, вчасно доводити до відома експерта про отримані у ході розслідування нові дані, що мають відношення до предмета експертизи.

6. Експертизи

6.1. Експертиза в галузі безпеки життєдіяльності і охорони праці

Експертиза в галузі безпеки життєдіяльності і охорони праці (далі експертиза в галузі БЖД і ОП) призначається для встановлення механізму здійснення потенційно небезпечного фактору, причин настання нещасного випадку, а також для визначення вимог нормативно-технічних документів, невиконання яких перебуває в причинному зв'язку з нещасним випадком.

Предметом експертизи в галузі БЖД і ОП є фактичні дані про нещасний випадок, про стан умов праці чи іншої діяльності, про обставини виникнення небезпечного фактору, про умови, що призвели до настання нещасного випадку і ін., які мають значення, досліджуються і встановлюються на основі спеціальних експертних знань в галузі безпеки життєдіяльності і охорони праці.

Об'єктами експертизи БЖД і ОП є матеріальні і матеріалізовані об'єкти, що містять інформацію про досліджувану подію (механізми, обладнання, джерела інформації, які зібрані в установленому процесуальному порядку, містяться в матеріалах спеціального розслідування події, матеріалах провадження, наданих для експертного дослідження).

Для вирішення завдань експертизи можуть підлягати дослідженню фактичні дані про обставини інших подій, пов'язаних з нещасним випадком, або які мають певне відношення до поставлених питань.

Завдання експертизи в галузі БЖД і ОП логічно впливають із предмету цієї експертизи і є відображенням кінцевого предмету діяльності: встановлення на основі спеціальних експертних знань фактичних даних про досліджувану подію, про причини, обставини її виникнення, виникнення небезпечного фактору, про умови, що призвели до настання нещасного випадку і ін. Загальні завдання експертизи в галузі БЖД і ОП взагалі обмежується лише компетенцією цього виду експертизи.

Завдання конкретної експертизи в галузі БЖД і ОП обмежується питаннями, поставленими перед експертом.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

– чи відповідає конструкція механізму (обладнання, устаткування) вимогам правил охорони праці та безпеки життєдіяльності?

– чи відповідає стан механізму (обладнання, устаткування) вимогам правил охорони праці та безпеки життєдіяльності?

– чи були забезпечені працівники необхідними засобами індивідуального та колективного захисту? Якщо так, то чи були ці засоби належним чином випробувані?

– яка причина нещасного випадку, аварії та які обставини її обумовили?

– невиконання яких вимог нормативних актів з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності перебуває у причинному зв'язку з настанням події?

– дії (бездіяльність) яких осіб з технічної точки зору перебувають у причинному зв'язку з настанням події нещасного випадку (аварії тощо)?

– чи відповідає організація робіт на даній виробничій ділянці вимогам охорони праці?

– чи відповідає організація та проведення інструктажу конкретних працівників нормативним вимогам?

– чи відповідає порядок виконання робіт нормативно-технічним вимогам?

– які заходи безпеки повинні бути прийняті в конкретній ситуації?

– які види навчання з охорони праці повинні проходити працівники, що виконують конкретну роботу?

– чи відноситься конкретна робота до категорії робіт з підвищеною небезпекою?

– чи відноситься об'єкт (підприємство, виробнича ділянка) до об'єктів з підвищеною небезпекою?

– чи є певна машина, механізм, устаткування машиною, механізмом, устаткуванням підвищеної небезпеки?

– на яку особу покладено забезпечення виконання тих чи інших правил охорони праці та безпеки життєдіяльності?

– який клас небезпеки речовин, що застосовуються на підприємстві? (Додатково у Додатку В).

Перелік питань, які можуть бути поставлені перед експертом, не є вичерпним, він може бути доповнений, а питання конкретизовані у залежності від завдання експертизи. Уразі труднощів у формулюванні питань, доцільно ініціатору експертизи уточнити з експертом редакцію питань на стадії підготовки постанови (ухвали, листа-замовлення) про призначення експертизи (експертного дослідження).

Завдання будь-якої експертизи, які відображені в поставлених питаннях, можна віднести до одного із напрямків дослідження:

1) діагностичний (рознпзнання об'єктів чи явищ);

2) класифікаційний (встановлення належності об'єктів явищ до певних класів чи груп, в тому числі і стандартизованих, або факту відсутності такої належності);

3) ідентифікаційний (встановлення наявності або відсутності тотожності індивідуально визначених об'єктів чи джерел їх походження);

4) ситуаційний (встановлення на підставі дослідження загального механізму події окремих складових подій, а також встановлення загального механізму події на підставі дослідження окремих складових подій).

Нещасний випадок, як правило, не є моментальною подією. За деякий час до впливу небезпечно фактору на потерпілого ситуація була безпечною: людину і небезпечний фактор розділяла достатня відстань, або були застосовані відповідні засоби захисту.

Через певний час ситуація почала змінюватись: людина наблизилась на небезпечно малу відстань до небезпечного фактора, або небезпечний фактор з якихось причин виник на небезпечній відстані від людини, яка не мала відповідних засобів захисту.

Нещасні випадки стаються не завжди в умовах очевидності (немає людей, які б бачили процес травмування на власні очі). Крім цього і показання свідків у своїй сукупності, як правило, не дають повну цілісну картину події. Ситуаційний аналіз на стадії попереднього дослідження наданих матеріалів дозволяє виявити прогалини в загальній картині події і заявити ініціатору проведення експертизи клопотання про надання додаткових матеріалів, які б доповнили картину необхідною додатковою інформацією.

У разі неможливості іншим шляхом (наприклад, проведення слідчих (розшукових) дій) отримати додаткові дані, вони можуть бути встановлені спеціальними експертними методами. У цьому випадку висувається одна або декілька експертних гіпотез про те, якими б у даній конкретній ситуації могли бути складові механізму події.

Кожна із гіпотез піддається критичному ситуаційному аналізу, при цьому досліджуються і взаємні зв'язки усіх складових механізму події.

Ситуаційному аналізу притаманний циклічний (багаторівневий) принцип дослідження, сутність якого для експертних досліджень полягає в тому, що експерт циклічно, неодноразово досліджує та вивчає об'єкти, явища, їх властивості, вчинки причетних осіб послідовно заглиблюючи й деталізуючи дослідження. Увесь процес при цьому можна подати у вигляді спіралі, кожний виток якої є повним закінченим експертним дослідженням, тільки з різним ступенем глибини вивчення ознак і наближення до остаточного результату.

Загалом, кількість рівнів при проведенні експертиз не обмежується, а залежить від специфіки об'єктів дослідження та складності поставлених завдань. В основному для інженерно-технічних експертиз характерні два – три рівні дослідження. Із цього випливає, що стадійний принцип дослідження (попереднє дослідження, роздільне дослідження, порівняльне дослідження,

формулювання висновків) є окремим випадком циклічного (багаторівневого) з одним рівнем дослідження.

Вирішення питання щодо встановлення невідповідностей (нормативних вимог, які не були виконані) у досліджуваній ситуації та встановлення наявності або відсутності причинного зв'язку цих невідповідностей з негативними наслідками ситуації найбільш доцільно здійснювати за допомогою методу структурно-функціонального інформаційного моделювання.

Для вирішення питання про те, які нормативні вимоги і ким не були виконані у досліджуваній ситуації, необхідно дослідити дії всіх осіб у хронологічному порядку їх здійснення і порівнюючи їх з нормативними вимогами до подібних дій і ситуацій виявити суттєві розбіжності.

З урахуванням визначень термінів гармонізованого міжнародного стандарту ДСТУ ISO 9000-2001 замість терміну «невиконання нормативних вимог» доцільно вживати термін «невідповідність» (nonconformity – невиконання вимоги).

Першим етапом у виявленні усіх невідповідностей є побудова інформаційної моделі реальної ситуації. Вона являє собою послідовний у хронологічному порядку запис суттєвих моментів досліджуваної ситуації та фактичних даних про ці моменти.

Модель відповідної ситуації являє собою послідовність нормативних вимог до кожного із суттєвих моментів реальної ситуації. Таким чином модель відповідної ситуації відображає такий механізм розвитку ситуації, при якому досліджуваний нещасний випадок не стався б.

Порівняння суттєвих моментів реальної і відповідної ситуацій і виділення усіх невідповідностей надає змогу побудувати модель невідповідностей або як її ще називають – девіаційну модель нещасного випадку.

Девіаційна модель показує, які саме нормативні вимоги в галузі охорони праці не виконані і якими особами допущені невідповідності при організації і проведенні досліджуваних робіт. У кожному конкретному випадку у ході ситуаційного аналізу і побудови девіаційної моделі виявляються, як правило, кілька девіацій (невідповідностей або фактів невиконання нормативних вимог).

Дослідження причинності нещасного випадку доцільно здійснювати за допомогою побудови і аналізу інформаційної моделі причинності. Модель будується з використанням наявних в наданих матеріалах фактичних даних про обставини події і фактичних даних, що були встановлені у ході уже проведеного дослідження.

Аналіз наявності або відсутності причинного зв'язку між виявленими обставинами і нещасним випадком та виявлення обставин, які сприяли настанню нещасного випадку, здійснюється виходячи з місця цих обставин у механізмі розвитку досліджуваного нещасного випадку з урахуванням вимог існуючих спеціальних методик.

Серед багатьох обставин, які передували настанню досліджуваного нещасного випадку, необхідно виявити та дослідити вичерпний перелік невідповідностей і, таким чином, дослідити всі можливі версії причинності.

Логічно у кожному випадку дослідити наступні обставини, які згідно з існуючими методичними рекомендаціями відображені у наступних проміжних завданнях:

1) встановити, чи була відповідною або невідповідною кваліфікація потерпілого щодо роботи, яку він виконував (зміст навчання, інструктажів, виробничої інструкції з охорони праці) і чи має це відношення до нещасного випадку;

2) встановити, чи були відповідними або невідповідними організація робіт, чи відповідали роботи технологічному регламенту;

3) встановити, чи забезпечені були працівники відповідними індивідуальними і колективними засобами захисту, чи належним чином були застосовані ці засоби;

4) встановити, чи були відповідними дії персоналу і самого потерпілого при виконанні робіт і чи має це відношення до нещасного випадку;

5) встановити чи був відповідним або невідповідним стан обладнання і чи має це відношення до нещасного випадку;

6) встановити чи є в даній виробничій ситуації інші обставини, які спричинили подію нещасного випадку або сприяли її настанню.

Результатом дослідження цих обставин має стати встановлення достатності або недостатності технічних засобів безпеки обладнання та організаційних заходів на підприємстві для забезпечення безпеки працівників на час настання досліджуваної події.

У сучасному суспільстві, в умовах виробництва і в побуті завжди існує певна вірогідність настання нещасного випадку. Прийняття заходів зі зниження такої вірогідності завжди пов'язано з певними матеріальними затратами. Рівень затрат і зниження вірогідності НВ носить нелінійний характер. Суспільно-виправданим ризиком НВ вважається такий рівень безпеки, при якому вірогідність нещасного випадку не перевищує значення 1:106 або 10⁻⁶.

Згідно з положеннями діючої методики (З.М. Соколовский, Экспертное исследование причинной связи по уголовным делам.) наявність причинного зв'язку певної події, явища або обставини з небажаною шкідливою подією (нещасним випадком) вважається доведеною, якщо ця подія, явище або обставина є невідповідною, сталася у часі перед подією нещасного випадку і, при цьому, збільшила вірогідність нещасного випадку або не змінила уже наявний високий рівень вірогідності досліджуваної небажаної шкідливої події (нещасного випадку).

Крім причин нещасного випадку, встановленню підлягають і обставини, що з технічної точки зору сприяли настанню небажаних шкідливих подій. Це такі обставини, що самі по собі не змогли б викликати НВ (причино-наслідковий зв'язок відсутній), але і без таких обставин небажані шкідливі події не настали б.

З урахуванням наведених теоретичних і методичних підходів, результатом аналізу наявних вихідних даних має стати встановлення із застосуванням спеціальних експертних знань першопричини, причин-посередників і безпосередньої причини, а також обставин, що сприяли нещасному випадку та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

6.2. Електротехнічна експертиза

Судова електротехнічна експертиза чи електротехнічне експертне дослідження включає дослідження електроустановки або її елементів, електротехнічних виробів експлуатаційної документації тощо.

Предметом електротехнічної експертизи є фактичні дані та обставини події, що досліджуються експертом електротехніком та встановлюються ним на базі спеціальних знань в галузі електротехніки.

Експертиза допоможе:

встановити причину нещасного випадку, пов'язаного з роботою та експлуатацією електроустановки;

встановити джерело запалювання електричної природи, що призвело до виникнення пожежі (при його наявності);

встановити причину зміни режиму роботи електроустановки чи її елементів;

встановити причини недостовірного обліку електричної енергії;

встановити причини нештатного (аварійного) режиму роботи елементів електроустановки;

встановити технічні характеристики електротехнічного виробу і ін.

Об'єкт

Об'єктами експертизи є матеріальні та матеріалізовані об'єкти, у яких містяться джерела інформації про досліджувану подію чи об'єкт. До таких об'єктів відносяться:

електроустановка або її елемент;

електротехнічний виріб;

конструкторська документація;

експлуатаційна документація;

протоколи, фото і відео зображення;

пояснення і показання свідків і ін.

Також для вирішення завдань експертизи, крім об'єктів дослідження, що мають пряме відношення до поставлених питань, можуть підлягати дослідженню фактичні дані про електроустановку, її складові, обставини певних подій.

Такі дані можуть містити:

генеральний план ділянки, на який нанесені будівлі, споруди та підземні електротехнічні комунікації;

технічні умови на приєднання до електричних мереж та довідка про їх виконання, видана власником електричних мереж;

проектна документація (креслення, пояснювальні записки тощо) з усіма змінами;

акти приймання прихованих робіт;

акти випробувань і налагодження електроустановок;

акти приймання електроустановок в експлуатацію; виконавчі схеми первинних і вторинних електричних з'єднань;

акти розмежування електричних мереж за балансовою належністю та експлуатаційною відповідальністю між споживачем і електропередавальною організацією;

технічні паспорти основного електрообладнання, будівель і споруд об'єктів, сертифікати на електрообладнання і матеріали, що підлягають сертифікації;

інструкції з експлуатації електроустановок, посадові інструкції, а також інструкції з охорони праці та пожежної безпеки на робочому місці;

паспортні карти або журнали з переписом електроустановок та засобів захисту із зазначенням їхніх технічних даних, а також присвоєними їм інвентарними номерами;

протоколи та акти випробувань, ремонту і ревізії обладнання;

креслення електрообладнання, електроустановок і споруд, комплекти креслень запасних частин, виконавчі креслення трас повітряних та кабельних ліній, кабельні журнали;

креслення підземних кабельних трас і заземлювальних пристроїв з прив'язками до будівель і постійних споруд, а також із зазначенням місць установлення з'єднувальних муфт кабелів і перетинів їх з іншими комунікаціями;

загальні схеми електропостачання, складені для споживача в цілому та для окремих цехів і дільниць;

експлуатаційні інструкції з обслуговування електроустановок;

комплект посадових виробничих інструкцій для кожного робочого місця, інструкцій з охорони праці, а також інструкцій про заходи пожежної безпеки;

акти або письмові розпорядження керівника споживача про розмежування електричних мереж за балансовою належністю і експлуатаційною відповідальністю між структурними підрозділами;

акти розслідування нещасних випадків, аварій;

протоколи допитів свідків, пояснювальні записки очевидців події.

Наведений перелік не є вичерпним. Уточнення необхідних вихідних даних може бути здійснено в оперативному порядку на підготовчому етапі експертизи у ході з'ясування завдання, складання програми досліджень.

Завдання

Завдання електротехнічної експертизи взагалі обмежується лише компетенцією цього виду експертизи і має два напрямки:

встановлення технічного стану електроустановки її елементів;

встановлення причинно-наслідкового зв'язку між станом об'єкту дослідження і певними подіями, діями певних осіб.

Завдання конкретної експертизи визначається колом питань, які поставлені перед експертом.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

– чи відповідає технічний стан (указати чого саме) нормативним вимогам?

– чи існує в (указати в якій ситуації) технічна можливість для споживання електричної енергії без її належного обліку?

– чи підтверджується об'єктивними фактичними даними суттєві обставини порушення правил користування електричною енергією, що викладені у акті (указати якому саме)?

– який обсяг електричної енергії в (указати в якій ситуації) за нормативними вимогами слід вважати спожитим без її обліку?

– який механізм і які технічні причини виникнення аварійної (нештатної) ситуації, що склалася (указати де і коли)?

– чи є у приладі обліку такі зміни кінематичної або електричної схеми, які непередбачені виробником і які впливають на достовірність обліку?

– які причини нещасного випадку, пов'язаного з роботою та експлуатацією електроустановки?

– дії (бездіяльність) яких осіб знаходяться у причинному зв'язку з аварійним (нештатним) режимом електроустановки, її складових?

– чи має джерело запалювання пожежі (указати де і коли) електричну природу? Який механізм його утворення і якими обставинами він зумовлений?

– що являє собою наданий на дослідження електротехнічний виріб, яке його функціональне призначення?

– які технічні характеристики наданого на дослідження електротехнічного виробу?

Перелік питань, які можуть бути поставлені перед експертом, не є вичерпним, він може бути доповнений, а питання конкретизовані у залежності від завдання експертизи. Уразі труднощів у формулюванні питань, доцільно ініціатору експертизи уточнити з експертом редакцію питань на стадії підготовки постанови (ухвали, листа-замовлення) про призначення експертизи (експертного дослідження).

6.3. Вибухотехнічна експертиза

Предметом експертизи вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу є віднесення або не віднесення досліджуваної речовини до групи вибухових речовин, визначення елементного складу, характерного для індивідуальних і сумішевих вибухових речовин та піротехнічних складів, визначення типу (виду) вибухових речовин, виявлення слідів продуктів вибуху та пострілу, визначення спільної родової (групової) належності досліджуваних вибухових речовин або продуктів пострілу. Що стосується експертизи продуктів пострілу, то предметом даного дослідження є встановлення наявності або відсутності факту пострілу зі зброї після

останньої чистки, встановлення виду порохового заряду, виявлення продуктів пострілу на снаряді, гільзі, пижі, виявлення продуктів пострілу на руках та одязі особи, що стріляла, виявлення продуктів пострілу на інших предметах носіях (наприклад, перешкодах). При цьому, під слідами пострілу розуміють різні зміни зброї, боеприпасів, ураженого об'єкту та інших предметів навколишнього оточення, що сталися в результаті пострілу.

До об'єктів експертизи дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу відносяться, як правило, матеріальні носії інформації речовини, що підозрюються на належність до вибухових речовин:

предмети, що можуть бути віднесені до залишків вибухового пристрою (уламки, залишки годинникового механізму та джерел живлення, уривки дроту, частини пакувального матеріалу тощо);

грунт, інші речовини та матеріали з поверхонь навколо вирви, що утворилася внаслідок вибуху;

предмети-носії, що містять нашарування можливих продуктів вибухового перетворення вибухових речовин (частинки і мікрочастинки речовин, кіптява);

порох;

вогнепальна зброя;

набої, дріб, картеч, пижі тощо;

одяг потерпілих або його залишки;

різноманітні предмети-носії.

У випадках, коли предмети, на поверхні яких залишилися сліди контакту з продуктами вибуху, мають великі габарити, об'єкти для дослідження вилучаються таким чином: відповідні місця обробляють марлевими тампонами, обробка повинна проводитися паралельно двічі тампоном, змоченим ацетоном та іншим тампоном, змоченим дистильованою водою. Отримані таким чином змиви (тампони) пакують окремо і направляють на дослідження разом з чистими матеріалами тампонів.

До основних завдань експертизи вибухових речовин і продуктів вибуху належать:

– встановлення факту належності даного об'єкта до вибухових речовин або речовин, які можна використати як компоненти для виготовлення вибухових речовин, порохових зарядів або піротехнічних засобів;

– встановлення способу виготовлення вибухових речовин;

– виявлення мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах-носіях;

– встановлення за продуктами розкладання вибухових речовин вихідної речовини, яка була використана для вибуху;

– встановлення спільної родової належності вибухових речовин (порохових зарядів).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

– чи є дана речовина вибуховою? Якщо є, то якою саме?

– чи можуть використовуватись для виготовлення вибухової речовини надані речовини? Якщо так, то в якому сполученні?

– яким способом – промисловим чи саморобним, виготовлена дана вибухова речовина?

– чи є на предметі-носії (вказується, на якому саме) сліди вибухових речовин? Якщо так, то яких саме?

– чи є на даному предметі продукти розкладу вибухової речовини? Якщо так, то внаслідок розкладу якої вибухової речовини вони утворились?

– чи мають дані вибухові речовини (зазначають порівнювані об'єкти) спільну родову (групову) належність?

– чи складали раніше вибухові речовини, надіслані на дослідження, єдину масу?

– чи є в каналі ствола наданої на дослідження зброї сліди продуктів пострілу?

– чи містять надані на дослідження об'єкти (перешкоди, уражені об'єкти тощо) сліди продуктів пострілу?

– яким видом порохового заряду були споряджені набой, за допомогою яких здійснювалися постріли?

6.4. Пожежно-технічна експертиза

Предметом пожежно-технічної експертизи та експертних пожежно-технічних досліджень є фактичні дані про обставини, що передували пожежі; технічна характеристика об'єкта до пожежі і його технічний стан після пожежі; сліди термічних ушкоджень; дії осіб, які відповідають за пожежну безпеку об'єкта, і осіб, які брали участь у гасінні пожежі; інформація про пожежу, що міститься в матеріалах справи; засоби підпалу; дані, одержані експертизами інших видів, а також фактичні дані, що встановлюються експертом пожежно-техніком на базі наукових та технічних спеціальних знань в галузі пожежної справи.

Об'єктами пожежно-технічної експертизи та експертних пожежно-технічних досліджень є місце пожежі зі слідами термічного впливу та продуктів горіння. До об'єктів пожежно-технічної експертизи також можуть належати обгорілі й зуглілі спалимі і важкоспалимі конструкції будинків і споруджень, а також залишки згорілих чи частково обгорілих предметів; електроустаткування і електроприлади; різні технічні спорудження і технологічне устаткування; опалювальні й нагрівальні прилади; предмети зі слідами легкозаймистих чи пальних рідин; речовини й матеріали, здатні займатися й самозайматися; знаряддя підпалу або їхні залишки; протипожежна техніка й вогнегасні засоби і т.д.

Пожежно-технічну експертизу (ПТЕ) відносять до класу інженерно-технічних експертиз і виконують з метою обґрунтування явищ пожеж та виявлення фактичних даних, що мають значення для встановлення причин, які їх обумовили. Установлення причини виникнення пожежі є одним із ключових завдань у досудовому розслідуванні, а також при розгляді їх у судах, оскільки ці обставини можуть бути певним чином пов'язані з

пожежами, що трапляються внаслідок діяння людей або проявів природних явищ.

Перелік питань, які найчастіше ставлять перед експертами:

– де знаходився осередок пожежі (місце виникнення початкового горіння)?

– якими шляхами поширювався вогонь від осередку пожежі?

– яка причина виникнення пожежі?

– чи відповідав стан об'єкта вимогам Правил пожежної безпеки?

– який час тривала пожежа?

– чим пояснюється найбільш інтенсивне горіння в даному місці об'єкта?

– чи можливе загорання даної речовини (матеріалу) від даного джерела запалювання?

– чи можливе самозаймання даних речовин (матеріалів) за певних умов конкретного випадку?

– яка температура самоспалахування даної речовини (матеріалу)?

– яка максимальна температура горіння даних матеріалів?

– чи не є причиною виникнення пожежі аварійні явища в електричній мережі (коротке замикання, перевантаження тощо)?

– що було первинним: пожежа чи вибух?

– з якої причини не спрацював автоматичний протипожежний пристрій?

– чи належним чином використовувалась протипожежна техніка під час гасіння даної пожежі?

– де розмішувались зони розвитку горіння, теплового впливу та задимлення з урахуванням наданих фактичних даних про речову обстановку місця пожежі?

– яке джерело запалювання зумовило займання наявного горючого середовища (матеріалу, речовини) у місці формування осередку пожежі?

– який механізм виникнення пожежі?

– які обставини події пожежі зумовили її наслідки?

– якими вибухо-, пожежонебезпечними властивостями характеризуються надані на дослідження матеріали (речовини)?

6.5. Будівельно-технічна експертиза

При розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва виникає необхідність дослідження проектно-кошторисної документації, визначення видів, обсягів, якості та вартості виконаних будівельних робіт, споруджуваних і експлуатованих будівельних об'єктів; встановлення відповідності їх характеристик до вимог спеціальних норм і правил, що регламентують процеси проектування, спорудження, експлуатації, реконструкції (ремонту), демонтажу та утилізації будинків, будівель і споруд.

Об'єктами будівельно-технічної експертизи є:

– продукція будівельного виробництва (власне будівництва), продукція промисловості будівельних матеріалів, будівельні вироби;

– конструкції і деталі іншого походження (наприклад, виготовлені кустарним способом);

– ділянки місцевості, функціонально пов'язані з будівельними об'єктами;

– проектно-кошторисна, виконавча документація і документи, в яких містяться відомості про подію, що сталася в сфері будівельного виробництва або експлуатації будівельних об'єктів;

– інші об'єкти, перелік яких постійно поповнюється.

Предмет будівельно-технічної експертизи відомості про факти, що мають доказове значення і встановлюються на основі спеціальних будівельно-технічних знань.

Завдання будівельно-технічної експертизи:

- визначення відповідності розробленої проектно-технічної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

- визначення відповідності виконаних будівельних робіт та побудованих об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

- визначення відповідності виконаних будівельних робіт, окремих елементів об'єктів нерухомого майна, конструкцій, виробів та матеріалів проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

- визначення та перевірка обсягів та вартості виконаних будівельних робіт і складеної звітної документації проектно-кошторисній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

- визначення групи капітальності, категорії складності, ступеня вогнестійкості будівель і споруд та ступеня будівельної готовності незавершених будівництвом об'єктів;

- визначення технічного стану будівель, споруд та інженерних мереж, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів та їх елементів;

- визначення вартості будівельних робіт, пов'язаних з переобладнанням, усуненням наслідків залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу тощо;

- визначення можливості розподілу об'єктів нерухомого майна, розробка варіантів розподілу;

- визначення різних видів вартості будівель, споруд, їх частин, а також іншого нерухомого майна;

- визначення відповідності виконаної оцінки нерухомого майна вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.

Крім того:

– встановлення наявності об'єкта будівельно-технічної експертизи в конкретних умовах, що досліджуються експертом, – екзистенціальні завдання;

– визначення властивостей об'єкта будівельно-технічної експертизи – атрибутивні (лат. - встановлення) завдання;

– встановлення послідовності, тривалості і характеру окремих фрагментів події;

– визначення параметрів взаємного розташування об'єктів будівельно-технічної експертизи та окремих їх фрагментів відносно один одного – ситуалогічні завдання;

– визначення вартості будинків, будівель, споруд, їх окремих фрагментів, а також території (землі), функціонально пов'язаної з ними, – вартісні завдання;

– встановлення належності об'єкта будівельно-технічної експертизи до певного класу, типу, виду, групи – класифікаційні задачі;

– встановлення стану об'єкта будівельно-технічної експертизи – діагностичні завдання;

– встановлення наявності та виду причинного зв'язку між відступами від вимог спеціальних правил, що регламентують процеси будівельного виробництва та експлуатації будівельних об'єктів, і наслідками – каузальні завдання.

– встановлення можливості реального розділу домоволодінь між їх власниками; розробка варіантів такого розділу – перетворювальні завдання.

Орієнтовний перелік питань:

– чи відповідає розроблена проектно-кошторисна документація вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, СНИП тощо)? Якщо не відповідає, то в чому полягають невідповідності?

– чи відповідають виконані будівельні роботи проектній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва? Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?

– чи відповідають об'єкти (будівлі, споруди тощо) проектно-технічній документації на їх будівництво (ремонт, реконструкцію) та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (містобудівним, протипожежним, санітарно-гігієнічним тощо)? Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?

– чи відповідають виконані будівельні роботи (або окремі елементи об'єктів нерухомого майна, конструкції, вироби, матеріали тощо) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, СНИП, стандартам, технічним умовам тощо)? Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?

– який перелік та об'єми фактично виконаних будівельних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції)?

– яка вартість фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів?

– чи відповідають обсяги та вартість фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів обсягам та вартості, визначеним проектно-кошторисною або звітною документацією?

– чи відповідає звітна документація (форми КБ-2в, КБ-3 тощо) з будівництва (ремонту, реконструкції) за порядком складання і наведеними розрахунками вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва? Якщо не відповідає, то в чому полягають невідповідності?

– до якого виду робіт (нове будівництво, реконструкція, капітальний ремонт тощо) належать фактично виконані будівельні роботи на об'єкті?

– чи є об'єкт (результат виконання робіт) нерухомим майном?

– який ступінь будівельної готовності незавершеного будівництвом об'єкта?

– яка група капітальності (категорія складності, ступінь вогнестійкості) об'єкта?

– який технічний стан (ступінь фізичного зношення) об'єкта нерухомого майна (будівлі, споруди тощо)?

– чи є об'єкт нерухомого майна (будівля, споруда) аварійним?

– які пошкодження об'єкта (будівлі, квартири, приміщення, оздоблення тощо) виникли внаслідок zalиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу, просідання ґрунту на підроблюваних територіях тощо?

– яка технічна причина пошкоджень та руйнувань об'єкта нерухомого майна (елементів, конструкцій, інженерних мереж тощо)?

– яка вартість ремонтно-будівельних робіт (розмір завданої матеріальної шкоди), проведення яких необхідне для усунення пошкоджень унаслідок zalиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу, просідання ґрунту на підроблюваних територіях тощо?

– яке функціональне призначення приміщень? Чи належать приміщення будинку до нежитлових (допоміжних)?

– які є технічна можливість відповідно до вимог нормативно-правових актів у галузі будівництва розділити (виділити частку) об'єкт нерухомого майна відповідно до часток співвласників (вказати частки)?

– які варіанти розподілу (виділення частки) об'єкта нерухомого майна можливо визначити відповідно до часток співвласників (вказати частки) та вимог нормативно-правових актів?

– яка вартість (зазначити вид вартості: дійсна, ринкова, залишкова, ліквідаційна, вартість ліквідації, спеціальна, інвестиційна тощо) будівель, споруд, їх частин (приміщення, квартири) та іншого нерухомого майна?

– чи відповідає виконана оцінка нерухомого майна вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам?

– чи належить будівля за архітектурним вирішенням (стилем) до категорії культових споруд: храмів, церковних споруд? (Зазначене питання може вирішуватись шляхом проведення комплексної експертизи із залученням відповідних фахівців);

– у якому технічному стані знаходиться об'єкт або інженерні комунікації (вказується адреса)?

– чи придатний об'єкт (вказується адреса) до експлуатації?

– яка причина незадовільного (аварійного) технічного стану об'єкта, приміщення (вказати адресу)?

– яка причина аварії інженерних комунікацій або конструкцій, елементів будівель і споруд об'єкта (вказати адресу)?

– яка причина деформації елементів будівельних конструкцій (вказати об'єкт)?

– чи відповідає якість виконаних будівельних робіт вимогам нормативних документів?

– чи є причинний зв'язок між відхиленнями від вимог нормативних документів (вказати період), проектів, технології виконання будівельних робіт (вказати об'єкт) і якістю виконаних робіт?

– чи дотримані вимоги нормативних документів з техніки безпеки при будівництві (вказати об'єкт)?

– чи дотримані вимоги нормативних документів технології будівельного виробництва при будівництві (вказати об'єкт)?

– чи правильно застосовані чинні норми на списання будівельних матеріалів в технічних звітах?

– чи відповідає технічна експлуатація інженерних комунікацій, елементів будівельних конструкцій вимогам нормативних документів?

– яка причина затоплення приміщення (вказати адресу)?

– чи відповідає кваліфікація потерпілого характером виконуваних ним робіт?

– чи існує причинний зв'язок між відхиленнями від вимог техніки безпеки, незадовільним (аварійним) технічним станом будівельних конструкцій (обладнання) (вказати об'єкт) і нещасним випадком?

– чи існує причинний зв'язок між незадовільним технічним станом інженерних комунікацій, елементів будівельних конструкцій та споруд і заливкою об'єкта (вказати адресу)?

– чи існує причинний зв'язок між відхиленням від вимог нормативних документів і заливкою об'єкта?

– яка дійсна (відновна, залишкова) вартість (вказується об'єкт) на момент проведення експертизи (або інший період)?

– яка вартість проектних робіт з будівництва, реконструкції (розширення, ремонту) (зазначається об'єкт)?

– яка загальна вартість будівництва (реконструкції, розширення, ремонту) (зазначається об'єкт) на період (зазначається дата)?

– яка вартість будівельно-монтажних робіт, використаних будівельних матеріалів та експлуатації машин і механізмів при будівництві (реконструкції, розширення, ремонту) (зазначається об'єкт) на період (зазначається дата)?

– чи відповідає проектно-кошторисна документація (зазначається об'єкт) вимогам нормативних документів, чинних на території України в

галузі будівництва (за необхідності визначити на інший період, вказується період)?

– чи відповідають фактичні об'єкти і вартість виконаних будівельних робіт (вказати об'єкт) даним проектно-кошторисної документації і даних актів виконаних робіт?

– чи мають місце відхилення між площею і межами фактичного користування земельною ділянкою (вказати адресу) і площею і кордонами, які вказані в правовстановлюючих документах?

При підготовці до призначення будівельно-технічної експертизи і формулюванні питань особа, яка призначає експертизу, повинна надати експерту матеріали, які є об'єктами експертизи.

Для вирішення питань: про відповідність розробленої проектно-кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, СНИП тощо); відповідність фактично виконаних будівельних робіт проектній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; визначення переліку та об'ємів фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів; визначення вартості фактично виконаних робіт з будівництва об'єктів; визначення відповідності обсягів та вартості фактично виконаних будівельних робіт обсягам та вартості, визначеним проектно-кошторисною або звітною документацією; відповідності звітної документації з будівництва за порядком складання і наведеними розрахунками вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва – експерту необхідно надати договірну документацію (договори підяду та додатки до них, додаткові угоди тощо), а також проектно-кошторисну та звітну документацію (форми КБ-2в, КБ-3, відомості списання матеріалів, журнал виконання робіт, акти огляду прихованих робіт, акти випробувань тощо) на виконання будівельних робіт.

Для вирішення питань: про відповідність об'єктів нерухомого майна проектно-технічній документації на їх будівництво (ремонт, реконструкцію) та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (містобудівним, протипожежним, санітарно-гігієнічним тощо); відповідність виконаних будівельних робіт (окремих елементів об'єктів, конструкцій, виробів, матеріалів) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, СНИП, стандартам, технічним умовам тощо) – експерту необхідно надати проектну та звітну документацію на будівництво об'єкта, акт приймання в експлуатацію об'єкта будівництва, матеріали технічної інвентаризації на об'єкт, стандарти та технічні умови на виготовлення конструкцій, виробів та матеріалів тощо.

Для вирішення питань щодо визначення технічного стану (ступеня фізичного зношення), аварійності, групи капітальності, категорії складності, ступеня вогнестійкості об'єкта нерухомого майна, а також визначення пошкоджень та руйнувань об'єкта і його конструктивних елементів та причин їх виникнення – експерту необхідно надати проектну документацію на будівництво об'єкта, акт приймання його в експлуатацію, матеріали

технічної інвентаризації, акти і звіти попередніх обстежень та досліджень тощо.

Для вирішення питань щодо визначення технічної можливості розподілу об'єктів нерухомого майна (житлових будинків, квартир, об'єктів комерційного та промислового призначення) та надання варіантів такого розподілу – експерту необхідно надати правовстановлювальні документи на об'єкт нерухомості, дані щодо часток співвласників, акт приймання в експлуатацію об'єкта, матеріали технічної інвентаризації, дані щодо фактичного використання нерухомого майна та про можливість здійснювати подальшу господарську діяльність та належну експлуатацію в разі розподілу (виділення частки) нерухомого майна.

6.6. Технічна експертиза документів

Технічна експертиза документів поділяється на експертизу реквізитів документів, експертизу друкарських форм та експертизу матеріалів документів.

Завданнями технічної експертизи реквізитів документів є:

– установлення фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їх первинного змісту. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- чи вносились у текст документа зміни? Якщо вносилися, то яким чином (підчистка, дописка, травлення, виправлення тощо) і який зміст первинного тексту?
- чи була замінена в документі фотокартка?
- чи замінювались у документі (договорі, зошиті, книзі, медичній картці тощо) аркуші?

Для проведення дослідження щодо встановлення факту внесення змін у первинний зміст документів надаються оригінали документів.

– виявлення залитих, замазаних, вицвілих та інших слабо видимих або невидимих текстів (зображень) на різних матеріалах, а також текстів (зображень) на обгорілих та згорілих документах за умови, що папір, на якому вони зображені, не перетворився на попіл. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- який зміст замаскованого (зафарбованого, забрудненого, замазаного тощо) тексту?
- який зміст знебарвленого тексту?
- чи є в даному документі (аркуші паперу) невидимий текст і якщо є, то який саме?
- чи є на документі (аркуші паперу) удавлені штрихи, утворені письмовим приладом (знакодрукувальним пристроєм тощо)? Якщо є, то який зміст тексту, що утворений удавленими штрихами?
- чи є на обгорілих аркушах який-небудь текст і (або) зображення? Якщо є, то який (яке) саме?

– установлення виду та ідентифікація приладів письма за штрихами.
Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- письмним приладом якого типу виконано рукописні тексти (підписи) у наданому документі?

- яким чином виконаний підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові), текст документа (за допомогою технічних засобів чи письмним приладом)?

- чи виконані записи письмним приладом (кульковою ручкою, ручкою з пером, олівцем тощо), наданим на дослідження?

- визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються.
Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- чи виготовлені (виконані) дані документи (фрагменти документа) у різний час?

- у якій послідовності виконувались реквізити даного документа (підпис, відтиск печатки тощо)?

- установлення цілого за частинами документа. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- чи становили раніше одне ціле надані на експертизу частини документа?

- чи належали надані на експертизу частини документа визначеному документу (накладній, видатковому касовому ордеру тощо)?

- установлення документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки.
Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- чи виготовлено наданий документ шляхом монтажу за допомогою комп'ютерної або копіювально-розмножувальної техніки?

- чи використані для створення змонтованого документа документи, вилучені у особи (прізвище, ім'я, по батькові)?

- ідентифікація особи, яка надрукувала машинописний текст, виготовила зображення відтиску печатки за особливостями навичок виконавця. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- чи намальовано бланк документа даною особою?

- чи вирізана печатка, відтиск якої є на даному документі, певною особою?

- чи певною особою надруковано наданий машинописний текст?

Основними завданнями експертизи друкарських форм є:

- установлення особливостей виготовлення друкарських засобів (форм) і відображення їх у відбитках. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- який (які) спосіб (способи) поліграфічного друку використано під час виготовлення даного документа?

- яким способом (з використанням набору друкарського шрифту, шляхом рисування тощо) виготовлена дана друкарська форма?

- чи з одного набору (одного стереотипу, одним кліше) надруковані дані документи (наводяться їх найменування)?

- чи відповідає даний цінний папір (акція, облігація, сертифікат, вексель тощо) за своїми характеристиками аналогічним цінним паперам, що виготовляються Держзнаком України (або вказати іншого виробника)?

- чи відповідає надана банкнота за своїми характеристиками аналогічним банкнотам, що випущені в обіг Національним банком України?

- установлення належності літер певному комплексу шрифту.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- чи є літери, знайдені в даній особі, частиною шрифтової каси (зазначаються гарнітура, кегль) даної друкарні?

- установлення типу, системи, марки, моделі та інших класифікаційних категорій друкарської техніки (друкарські машинки, касові, телеграфні, інші літерно-цифрові апарати), ідентифікація цих засобів за відбитками їх знаків; установлення зміни первинного тексту документа, виконаного на друкарській машинці. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- яким друкарським засобом (тип, марка, модель) виготовлено текст (зображення) у даному документі?

- установлення типу та ідентифікація комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки за виготовленими за їх допомогою матеріальними документами. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- який тип принтера (копіювального апарата, багатофункціонального пристрою), на якому виготовлений наданий документ?

- чи виготовлено наданий документ за допомогою принтера (копіювального апарата, багатофункціонального пристрою), зразки друку якого надані для порівняльного дослідження?

- чи виготовлені надані документи на одному або різних принтерах (копіювальних апаратах, багатофункціональних пристроях)?

- установлення способу нанесення відтисків печаток, штампів, факсиміле; ідентифікація печаток, штампів, факсиміле тощо за їх відтисками; відповідність часу нанесення відтисків печаток, штампів даті виготовлення документа. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- яким способом нанесений відтиск печатки (штампа, факсиміле)?

- чи нанесено відтиск печатки (штампа, факсиміле) в даному документі наданою печаткою (штампом, факсиміле)?

- чи нанесено відтиск печатки (штампа, факсиміле) в наданому документі печаткою (штампом, факсиміле), експериментальні та вільні зразки відтисків якої (якого) надані для порівняльного дослідження?

- чи нанесено відтиск печатки (штампа, факсиміле) в наданих документах однією і тією самою печаткою (штампом, факсиміле)?

- чи нанесений відтиск печатки (штампа) у той час, яким датований документ?

Для дослідження документів щодо ідентифікації печаток, штампів (у тому числі факсиміле) та встановлення відповідності часу нанесення відтисків печаток, штампів даті виготовлення документа надаються оригінали документів.

Основними завданнями експертизи матеріалів документів є:

– установлення роду, виду (іншої класифікаційної категорії) матеріалів, на яких і за допомогою яких виконувався (виготовлявся) документ (папір, барвники, клейкі речовини тощо), та їх спільної (різної) родової (групової) належності. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- до якого роду, виду (іншої класифікаційної категорії) належить матеріал документа (папір, клей, фарбувальна речовина штрихів записів тощо)?

- чи мають спільну родову (групову) належність матеріали даного примірника друкованої продукції або документа (папір, клей, картон, фарбувальна речовина тощо) з матеріалами, вилученими з певного місця (склад, цех, квартира тощо)?

- чи належать надані аркуші паперу до різних партій випуску?

- чи написано текст фарбою з даної ємності?

– визначення абсолютного часу виконання штрихів рукописних записів у документах. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- чи виготовлений рукописний текст у той час, яким датований документ?

- у який період часу був виконаний рукописний текст у наданому документі?

- в один чи різні періоди часу виконано рукописні тексти в наданих документах?

- чи в один період часу були виконані рукописні текст та підпис у наданому документі?

ДОДАТКИ

Додаток А

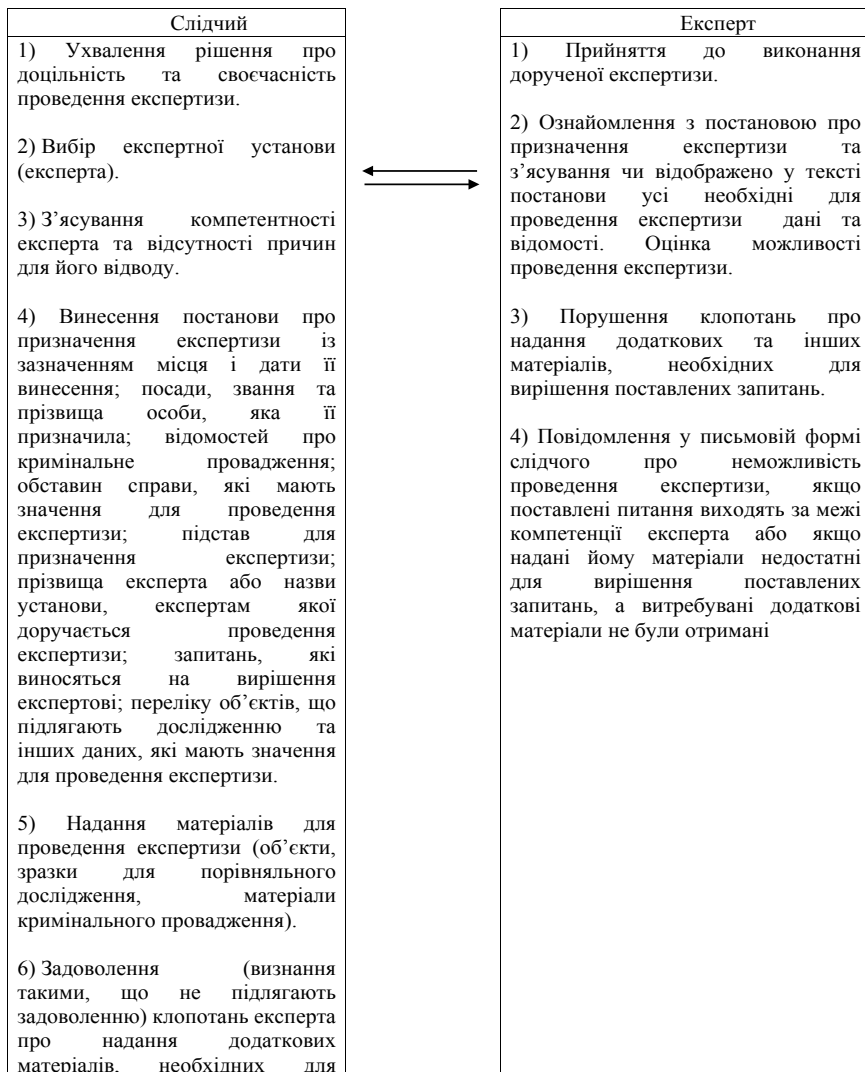
Алгоритм взаємодії слідчого і спеціаліста при підготовці і проведенні слідчих (розшукових) дій.

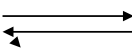
Додаток Б

Алгоритм взаємодії слідчого та експерта при призначенні та проведенні експертизи

Підготовка до проведення експертизи

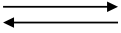

вирішення поставлених перед ним запитань.		
Проведення експертизи		

Слідчий		Експерт
1) Роз'яснення експерту його прав і обов'язків, попередження про відповідальність. 2) Присутність при проведенні експертизи (залежно від обставин розслідування) у разі такої потреби), створення умов для забезпечення контакту з експертом. 3) Вжиття заходів щодо забезпечення безперешкодного доступу експерта до об'єкта, а також створення належних умов для його роботи.		1) Усвідомлення своїх прав і обов'язків при проведенні експертизи. 2) Повідомлення слідчого про необхідність проведення експертизи на місці події або огляду об'єкта за його місцезнаходженням (характерно для деяких видів експертиз). 3) Проведення експертизи та оформлення її результатів (складання висновку). Вступна частина: підстави для призначення експертизи; зазначення про попередження експерта про кримінальну відповідальність за ст. 384 (385) КК України; перелік об'єктів, що підлягають дослідженню; відомості про надані матеріали кримінального провадження; перелік запитань, які винесено на вирішення; дані про експерта (експертів). Дослідницька частина: опис процесу дослідження та його результати, обґрунтування висновків з поставлених запитань. Заклучна частина: висновки за результатами дослідження у вигляді відповідей на поставлені питання у послідовності, що визначена у вступній частині.

Оцінка результатів експертизи

Слідчий	Експерт
1) Додатковий контроль правильності та повноти питань, поставлених перед експертом (чи не виникло сумнівів у правильності їх формулювання у	1) У разі необхідності – надання роз'яснень або доповнень з приводу проведеної експертизи.

зв'язку із проведенням інших слідчих (розшукових) дій і чи можливо подолати експертизи вирішити шляхом допиту експерта. 2) Визначення відповідності висновку експерта вимогам процесуального закону та можливості його використання у якості доказу. Зокрема: – оцінка наукової обґрунтованості методів, які застосовувались при проведенні експертизи; – повнота та правильність дослідження експертом матеріалів, направлених на експертизу; – обґрунтованість висновку експерта та його зрозумілість, відповідність висновку експертному завданню.		
--	---	--

Орієнтовний перелік запитань (за групами) та об'єктів, які надаються експерту для дослідження
(може використовуватись як пам'ятка)

Група. Запитання	Об'єкти
1. Встановлення причин та обставин нещасного випадку: — яка безпосередня причина даної події? — чи не сталась подія з певної причини (коротке замикання, несправності машини, механізму агрегату, неправильна організація робочого місця тощо)? — які обставини сприяли нещасному випадку? — чи не сприяли настанню нещасного випадку певні обставини (недостатнє освітлення на робочому місці, недостатня вентиляція у певному приміщенні)? — яка причина явища, що сприяло нещасному випадку? — якою була послідовність явищ, що призвели до нещасного випадку? — чи мало місце порушення правил охорони праці, якщо так, то які правила були порушені?	1. Матеріали огляду основних вузлів та приладів механізму (машини), а у окремих випадках і самі машини. 2. Паспорт заводу – виробника або складений організацією, якщо механізм виготовлений на місці. 3. Технічні умови виготовлення. 4. Дані про розташування обладнання, машин, механізмів. 5. Акт приймальних випробувань. 6. Акт технічного огляду. 7. Дозвіл на пуск машин. 8. Характеристика матеріалів, що оброблюються на даному верстаті. 9. Дані про способи робіт на механізмі. 10. Дані про професійну підготовку особи, яка на ньому працювала.
2. Встановлення правильності технологічного процесу з точки зору безпеки його проведення: — чи не був порушений певний технологічний процес виготовлення продукції? — чи не допущені при виконанні даних робіт відхилення від технічних умов, якщо так то в чому вони полягають? — чи відповідав порядок виконання певних робіт вимогам технологічної карти, і якщо були допущені відхилення від встановленого технологічного режиму, то у чому вони були виражені? — чи відповідають встановленим нормам надані зразки продукції? — у чому полягають недоліки технології виробництва з точки зору охорони праці? — чи можна вважати дану технологію небезпечною для працюючих?	1. Технологічні інструкції. 2. Описи технології виготовлення відповідної продукції. 3. Журнал реєстрації контрольних аналізів готової продукції. 3. Картограми приладів.
3. Встановлення якості матеріалів, що використовуються з точки зору безпеки ведення робіт: — чи застосовувався для проведення робіт матеріал належної якості, гатунку, марки? — чи відповідає склад даної речовини	1. Інструмент, яким виконувалась робота. 2. Паспорт на інструмент (якщо він паспортизований); 3. Документ про перевірку справності інструмента. 4. Дані про матеріали, якими оброблявся

встановленим нормам? – чи використовувався для виконання робіт кондиційний матеріал; – чи справний інструмент, який використовувався для виконання певних робіт? - чи використовувався певний інструмент за призначенням?	інструмент. 5. Дані про матеріали, які застосовувались у виробництві (їх характеристика, склад). 6. Результати аналізу матеріалів. 7. Зразки готової продукції.
4. Встановлення ефективності та справності захисних засобів: – чи відповідають дані захисні засоби вимогам охорони праці? – чи забезпечують дані захисні засоби безпеку роботи? – чи перебувають (перебували) засоби захисту у справному стані, і якщо ні, в чому полягає несправність? – чи правильно були встановлені захисні огорожі? – чи правильно використовуються (використовувались) певні захисні пристрої? – чи вимагалось за умовами даної роботи застосування засобів індивідуального захисту, і якщо так, то яких саме?	Відомості про: 1. Характер виконуваних робіт. 2. Механізми, що використовували для виконання даних робіт. 3. Наявність у необхідних місцях попереджувальних знаків. 4. Наявність і стан засобів індивідуального захисту. 5. Заходи по забезпеченню застосування засобів індивідуального захисту. 6. Протокол огляду місця події. 7. Протоколи огляду механізмів.
5. Встановлення правильності організації праці за певних умов та порядку роботи: – чи не є конкретні умови виробництва небезпечними для виконання робіт? – чи відповідають дані умови роботи (освітленість, вентиляція тощо) вимогам охорони праці ? – чи можливе настання шкідливих наслідків за певних (вказати яких) умов роботи? – яким способом виконана робота. Чи не належить цей спосіб до числа заборонених правилами охорони праці? – чи не міститься порушень вимог охорони праці у тому, що був застосований певний (вказати який) спосіб роботи? – чи міг постраждалий виконати роботу іншим способом, що забезпечує безпеку праці? – чи відповідав порядок виконання роботи вимогам охорони праці? – чи правильні методи виконання робіт, під час яких стався нещасний випадок? – чи відповідають вимогам охорони праці певні умови (вказати які) роботи, якщо ні, то в чому ця невідповідність полягає.	1. Документи, що відображають обставини події (див. п.1, 2).
6. Встановлення якості професійної підготовки працівників: – чи відповідає кваліфікація працівника характеру виконуваних робіт? – чи мав постраждалий право виконувати дану	1. Особиста картка постраждалого. 2. Посвідчення або інший документ, що засвідчує отримання професійної підготовки. 3. Журнал інструктажу.

роботу? – чи достатніми були характер, тривалість навчання працівника безпечним методам праці для виконання конкретної роботи? – чи відповідає інструкція з техніки безпеки забезпеченню безпеки ведення робіт в даних умовах? – чи правильно організований і проведений інструктаж з працівниками? – чи відповідає вимогам правил охорони праці ведення робіт програма підвищення кваліфікації працюючих (характер практичних занять, які проводились з постраждалими)?	4. Наряди на виконання конкретних робіт, під час яких стався нещасний випадок; 5. Акти перевірки технічного стану обладнання. 6. Журнали інструктажу. 7. Відомості про видачу засобів індивідуального захисту. 8. Журнал ведення робіт.
7. Встановлення правильності організації дотримання правил охорони праці на конкретному підприємстві: – чи відповідає інструкція з охорони праці, що розроблена на даному підприємстві, вимогам охорони праці? – чи відповідає вимогам охорони праці, техніки безпеки та виробничої санітарії приміщення підприємства (цеху)? – чи відповідала вимогам правил охорони праці певна (яка саме) організація робочого місця? – чи забезпечується безпека праці за даного розміщення обладнання? – чи достатня кількість наявних попереджувальних і забороняючих плакатів і знаків для забезпечення безпеки робіт? – чи правильно організована робота на виробничій дільниці? – чи допущені відхилення від правил охорони праці та виробничої санітарії під час виконання робіт (яких саме), якщо так, то у чому вони виражаються? – чи усі заходи безпеки були дотримані при виконанні даної роботи? – чи відповідає вимогам безпеки графік суміщення робіт? Чи допущені при цьому помилки і якщо так, то чи не стали вони причиною нещасного випадку; – чи відповідали вимогам охорони праці якість та характер підготовчих робіт? – чи своєчасно були виконані виробничі операції, передбачені правилами охорони праці? – чи відповідає вимогам безпеки певний спосіб зберігання та використання матеріалів? – чи достатнім був контроль з боку службової особи за організацією даних робіт?	1. Протокол огляду місця події. 2. Відомості про розташування на робочому місці перед подією інструментів, матеріалів, обладнання. 3. Дані про характер робіт, що виконувались та використанні пристосувань. 4. Дані про стан проходів, місць складування, стану освітлення, про використовувані матеріали. 5. Дані про огороження небезпечних місць та інші захисні пристосування.
8. Технічна оцінка правильності дій працівників і службових осіб у конкретних умовах виробництва:	1. Правила, інструкції з охорони праці, що розробляються на підприємстві для даної професії або виду робіт.

– чи є дія особи, що призвела до нещасного випадку, необхідною у даному виробничому процесі? – чи усі заходи безпеки були дотримані під час виконання певної роботи? Які з них не дотримані? – чи виконала службова особа (зазначити) усі дії, необхідні для запобігання травматичної події, які належать до її обов'язків, і якщо не всі, то які дії не виконані? – чи належало до обов'язків працівника (зазначити) виконання певної виробничої операції? – судячи з наявних матеріалів, чи відповідають певні (які) дії особи (зазначити) вимогам охорони праці, і якщо ні, то які не відповідають? – які попередні дії потрібно було виконати перед початком певної (якої) роботи? – на кого зі службових осіб був покладений обов'язок забезпечити виконання вимог охорони праці у даних умовах?	2. Накази директора підприємства, плани заходів з охорони праці на даному об'єкті. 3. Накази, розпорядження директора підприємства про розподіл обов'язків адміністративно-технічного персоналу щодо організації та забезпеченню дотримання правил охорони праці. 4. Приписи службових осіб, які здійснюють контроль за додержанням вимог законодавства про охорону праці.
--	---

Список використаних джерел

1. Бабич Н. В. Участь спеціаліста під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва / Н. В. Бабич // Актуальні проблеми розслідування злочинів : зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2014 р.) – Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 131–133.
2. Бабич Н. В. Використання знань у галузі технічних наук під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва / Н. В. Бабич // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 2 (8). – С. 200–230.
3. Бабич Н. В. Судова інженерно-технічна експертиза з безпеки життєдіяльності і охорони праці у розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва / Н. В. Бабич // Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України : матеріали Всеукр. підсумк. наук.-практ. конф. Частина 2. (Київ, 12 берез. 2015 р.) – К: Нац. акад. внутр. справ. – 2015. – С. 142–144.
4. Бабич Н. В. Підстави та умови використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва / Н. В. Бабич // Актуальні проблеми досудового розслідування : зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 176–178.
5. Бабич Н. В. Висновок експерта у розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва / Н. В. Бабич // Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування : матеріали підсумк. наук.-теорет. конф. наук. т-ва курсантів (Київ, 19 берез. 2015 р.) : [у 2 ч.]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – Ч.1. – С. 186–189.
6. Бутырин А. Ю. Судебная строительно-техническая экспертиза в расследовании несчастных случаев и аварий : монография / А. Ю. Бутырин. – М-во юстиции Рос. Федерации, Гос. учреждение Рос. федер. центр судеб. экспертизы. – М : ГУ РФЦСЭ, 2003. – 320 с.
7. Горбенко В. О. Експертиза в галузі безпеки життєдіяльності і охорони праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://ndekc.kh.ua/vts> <http://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/education-materials/ekspertiza-v-galuz%D1%96-bezpeki-zhitted%D1%96jalnost%D1%96-%D1%96-ohoroni-prac%D1%96.pdf>
8. Таран О. В. Особливості встановлення осіб, відповідальних за охорону праці на малих підприємствах під час розслідування злочинів, передбачених ст. 271 КК України / О. В. Таран // Держава і право незалежної України: здобутки і перспективи: матеріали Всеукр. наук. конф. м. Одеса, 24 червня 2016 р. – Одеса: ОДУВС, 2016. – С. 114–116.
9. Таран О. В. Проблема встановлення причинного зв'язку у злочинах проти безпеки виробництва / О. В. Таран // Наукові праці Національного

авіаційного університету. Серія : Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: 36. наук. пр. – К.: НАУ, 2016. – № 1(38). – С. 168–174.

10. Таран О. В. Поняття «охорона праці» та його значення для кваліфікації злочинів проти безпеки виробництва / О. В. Таран // Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи: [Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 26 лютого 2016 р.] Том 1. – Тернопіль: Вектор, 2016. – С. 368–370.

11. Таран О. В. Призначення окремих видів інженерно-технічних експертиз при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва / О. В. Таран // Правничий часопис Європейського університету. – №1(1). – 2015. – С. 85–90.

12. Методичні підходи до експертних досліджень порушень вимог ергономіки в справах, пов'язаних з невиконанням правил електробезпеки / [В. В. Сабадаш, В. О. Горбенко, Н. А. Решетнікова та ін.]. – Х. : ХНДІСЕ, 2008. – 84 с.

13. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.rada.gov.ua>

14. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму Верховного суду України від 30 травн. 1997 р. №8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.rada.gov.ua>

15. Про деякі питання призначення судових експертиз : Інформаційний лист вищого господарського суду України від 27 листоп. 2006 р. № 01-8/2651 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.rada.gov.ua>

16. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютог. 1994 р. № 4038-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.rada.gov.ua>

17. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтн. 1998 р. № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.rada.gov.ua>

18. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 15 липн. 1997 р. № 285/7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.rada.gov.ua>

Наукове видання

*Таран О. В.,
Тимофєєва Н. В.*

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА

Методичні рекомендації

Підписано до друку 02.09.2016. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 3,11. Ум. друк. арк. 3,20.
Тираж 100 прим.

Друк:
ФО-П Поліщук О.В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2142 від 31.03.2005
07400, м. Бровари, вул. Незалежності, 2, кв. 148
тел. (044) 592-13-49